

VNĚJŠÍ OPEVNĚNÍ HRADU RABÍ (I. ČÁST)

FRANTIŠKU KAŠIČKOVI K ŽIVOTNÍMU JUBILEU

JIŘÍ VARHANÍK

Obr. 1: Rabí, hrad od severu (pohlednice ze sbírky J. Syřístě, před rokem 1925).

ÚVOD

Zdokonalování opevnění českých hradů v období konce 15. a prvních desetiletí 16. století v souvislosti s probíhajícím rozvojem palných zbraní představuje mimořádně zajímavou problematiku, která zajisté nikterak nestojí stranou zájmu v rámci výzkumu jejich stavebního vývoje. Zejména nejnáročnější stavby tohoto druhu jsou v různé zaměřených publikacích, určených jak odborné, tak laické veřejnosti prezentovány jako charakteristické příklady dobové stavební produkce a zařazovány do slohových či vývojových souvislostí s neobyčejnou samozřejmostí. Na základě povrchního pohledu by se mohlo zdát, že tyto kategoričké soudy se opírají o důkladné zpracování stavebních dějin těchto objektů. Takto zaměřené obsáhlejší monografie, obsahující podrobnější plánovou a fotografickou dokumentaci, však u nás vydávány nebyly, a speciálně zaměřené syntetické dílo na toto téma rovněž dodnes chybí.¹⁾ Z publikovaných prací proto u nás stále představuje vrchol po-

četná série starších monografií jednotlivých objektů od různých autorů, vydávaných v 50. a na počátku 60. let minulého století Státní památkovou správou a posléze Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody. Přestože tyto brožury měly zpravidla velmi dobrou úroveň, kterou se dodnes nepodařilo v takto hromadném měřítku překonat, byly limitovány rozsahem textu a především dokumentace, zejména pak plánové. Proto dnes kromě článků a studií v odborných periodikách představují hlavní zdroj poznání nepublikované elaboráty stavebněhistorických průzkumů, pokud ovšem byly pořízeny. Úroveň dosaženého poznání je však velmi nevyrovnaná, zejména starší stavebněhistorické průzkumy nepodávají odpovědi na řadu otázek, považovaných dnes za samozřejmé, neboť v souladu s dřívější úrovní vědeckého poznání a metodickými postupy si jejich autoři takové otázky prostě nekladli, podobně některým detailům významným z hlediska původní poslání jednotlivých částí těchto fortifikací nebyla věnována náležitá pozornost.

Proto nelze než konstatovat, že souhrnné zpracování pozdně středověkých a raně novověkých opevnění českých hradů, které ovšem nemohlo obsahovat úplný katalog těchto památek, ale jen určitý, byť relativně reprezentativní vzorek, představují dodnes především dvě práce Dobrosłavy

1) Naproti tomu alespoň některé nejvýznamnější slovenské hrady takovéto zevrubnější monografie mají již od 50. let minulého století – např. D. Menclová, Hrad Trenčín, Bratislava 1956, a další. V těchto některých pracích je pak publikována, byť výběrovým způsobem, též poněkud podrobnější plánová dokumentace.

Obr. 2: Rabí, hrad, letecký pohled od západu, pravděpodobně z roku 1925 (z archivu autora).

Menclové. První z nich je starší obsáhlá studie, otištěná v časopise *Umění*, jejíž záběr ovšem nepřekračuje přelom 15. a 16. století, další pak příslušné stati autorčina životního syntetického díla *České hrady*, vydaného na počátku 70. let minulého století.²⁾

Úroveň poznání těchto fortifikací sledovaného období tak není determinována jen absencí podrobnějších monografií, obsáhlé syntézy či katalogu, ale především nedostatečnou analýzou a související interpretací stavebního vývoje jednotlivých objektů, a to kupodivu včetně těch, které jsou považovány za reprezentanty takovýchto velkorysých dobových stavebních aktivit. Nezanedbatelnou roli také hrály velké rozměry těchto staveb, které kladly vyšší nároky na zpracování kvalitní plánové dokumentace, která tak v potřebném rozsahu vždy pořízena nebyla, zejména co se týče detailů. Paradoxně v těch případech, kdy byla plánová dokumentace na relativně dobré úrovni k dispozici, nedošlo k jejímu publikování a odborná veřejnost s ní tudíž ani výběrovým způsobem seznámena nebyla. V důsledku toho jsou mnohé interpretace, vyskytující se v literatuře, kontrolovatelné jen málokdy jinak než ohledáním na místě samém, což ovšem v praxi může narážet na různé technické potíže. Výsledky takového ohledání pak mohou vést k odlišným závěrům, než jaké jsou v odborné literatuře často pre-

zentovány a s nimiž je operováno jako s nezpochybnitelným srovnávacím materiálem při interpretaci jiných památek či jejich částí, které zatím stály spíše stranou zájmu. Tak je tomu právě v případě vnějšího opevnění hradu Rabí.

Dosavadní literatura vážící se k hradu nešetřila obdivem k tomuto velkolepému stavebnímu dílu, avšak četné superlativy spojené s jeho hodnocením většinou ustrnuly na opětovně opakovaných klišé, doprovázených nezbytnou poznámkou, že opevnění nebylo nikdy dokončeno a zdůrazňováním tragiky nenaplnění velkorysého záměru stavebníků.

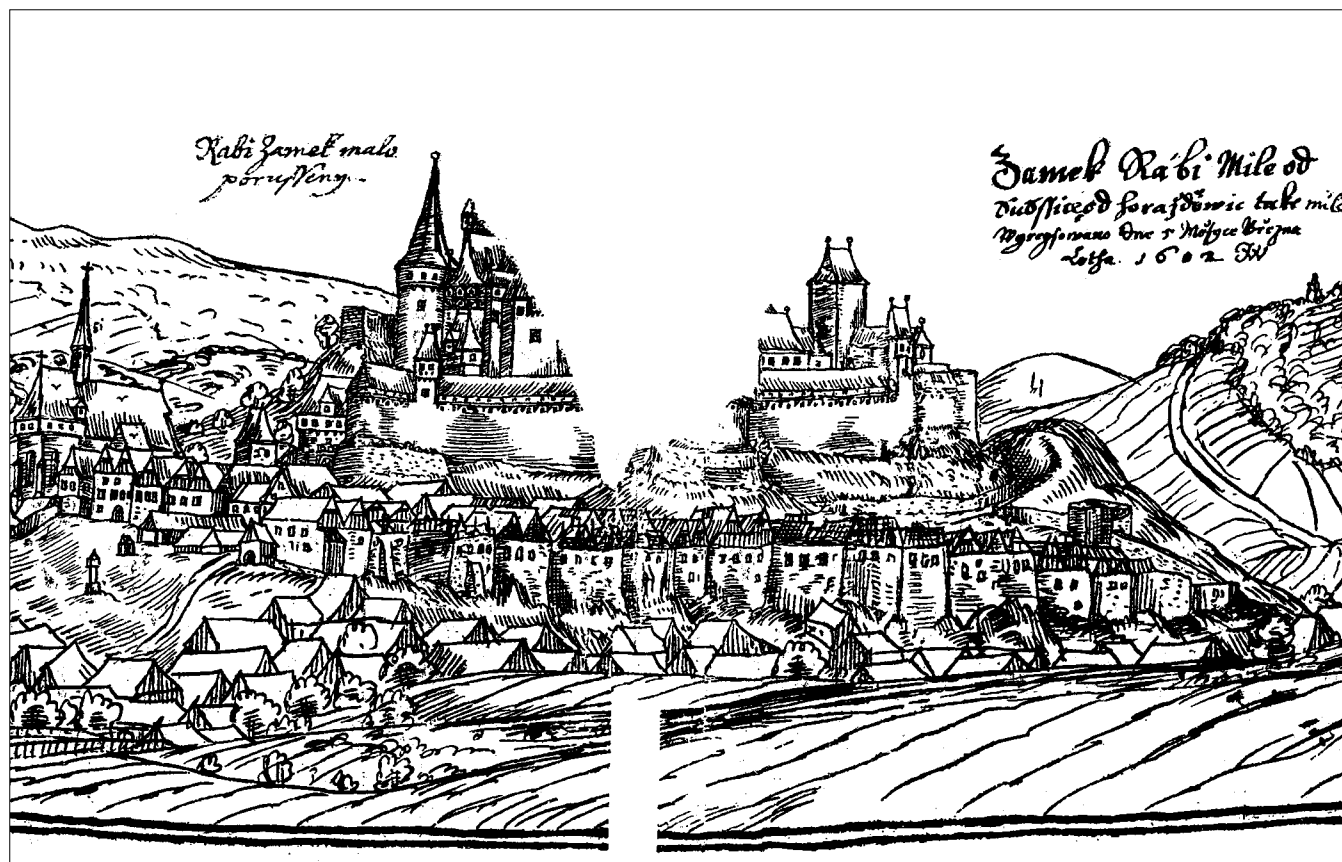
Hrad patří mezi ty památky architektury, které byly jako celek předmětem standardního stavebněhistorického průzkumu SÚRPMO, a to již v roce 1970.³⁾ Přestože v jeho rámci byla věnována pozornost též vnějšímu opevnění, v elaborátu obsažená pozorování se podstatně neodlišovala od předchozích poznatků D. Menclové, prezentovaných v rámci starší autorčiny monografie hradu a v některých ohledech na nich závěry průzkumu zůstaly závislé.⁴⁾ Kromě toho později byla věnována zvýšená pozornost některým jednotlivým částem jeho stavebního organismu, jakož i kostelu Nejsvětější Trojice v jeho bezprostředním sousedství, přičemž byla zaznamenána některá nová zjištění.⁵⁾

2) D. Menclová, Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu, *Umění* 9, 1961, s. 433–471; též, *České hrady*, Praha 1972. Uvedená problematika je též shrnuta v nedávné práci T. Durdík – P. Boline, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001. Četné novější poznatky u řady lokalit zaznamenává T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, kde je ovšem rozsah prezentovaných informací zejména co do plánové a fotografické dokumentace výrazně limitován rámcem jednotlivých hesel.

3) L. Lancinger – D. Líbal, *Hrad Rabí, stavebněhistorický průzkum*, SÚRPMO 1970.

4) D. Menclová, *Rabí*, Praha 1960.

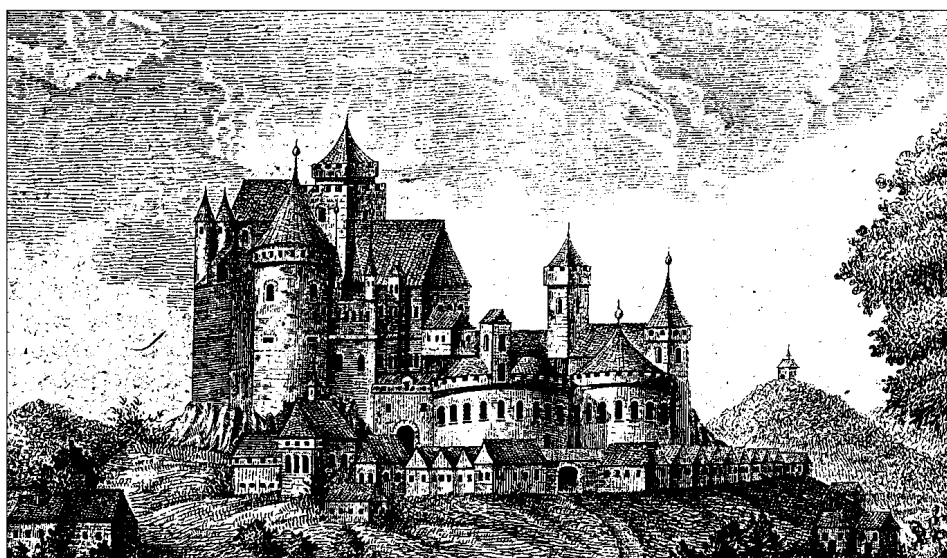
5) L. Lancinger – D. Líbal – J. Muk, *Rabí, Kostel Nejsvětější Trojice, Stavebněhistorický průzkum, pasport SÚRPMO 1974*; O. Mácha – D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – V. Uher, *Rabí, Hrad, stavení při severní bráně č. 54 domek 53. Stavebněhistorický průzkum 1983*; D. Líbal, *Rabí, Stavebněhistorické vyhodnocení fragmentů zástavby nad konírny, SÚRPMO 1989*; D. Líbal, *Hrad Rabí. Stručný komentář*

Obr. 3: Rabí, hrad od severu na kresbě J. Willenberga, 1602, detail.

Proto by vlastně nemělo být překvapením, že dlouhodobě zůstávaly nepovšimnuty významné skutečnosti, kupodivu přitom převážně relativně snadno výsledovatelné ve stavebním organismu této fortifikace, vedoucí nejen k zásadní revizi dosavadních představ o vývoji hradu, ale dokonce zcela nově dokládající jeho výjimečné místo v procesu recepce renesanční fortifikační architektury v zaalpských zemích.

Předmětem této práce je výhradně uvedené vnější opevnění hradu a jen výjimečně je věnována pozornost dalším objektům, pokud s jeho problematikou nějakým způsobem souvisí, stavebním vývojem jiných částí hradu, včetně jistě významných aspektů otázky stáří jeho jádra, se zde není možné zabývat. Po přehledu dosavadních hodnocení stavby v literatuře a shrnutí výpovědi nejvýznamnějších ikonografických pramenů je podrobněji analyzována stavební podoba vnějšího opevnění hradu na základě dosavadních prací, jakož i poměrně bohaté plánové a fotografické dokumentace zejména z archivu Národního pa-

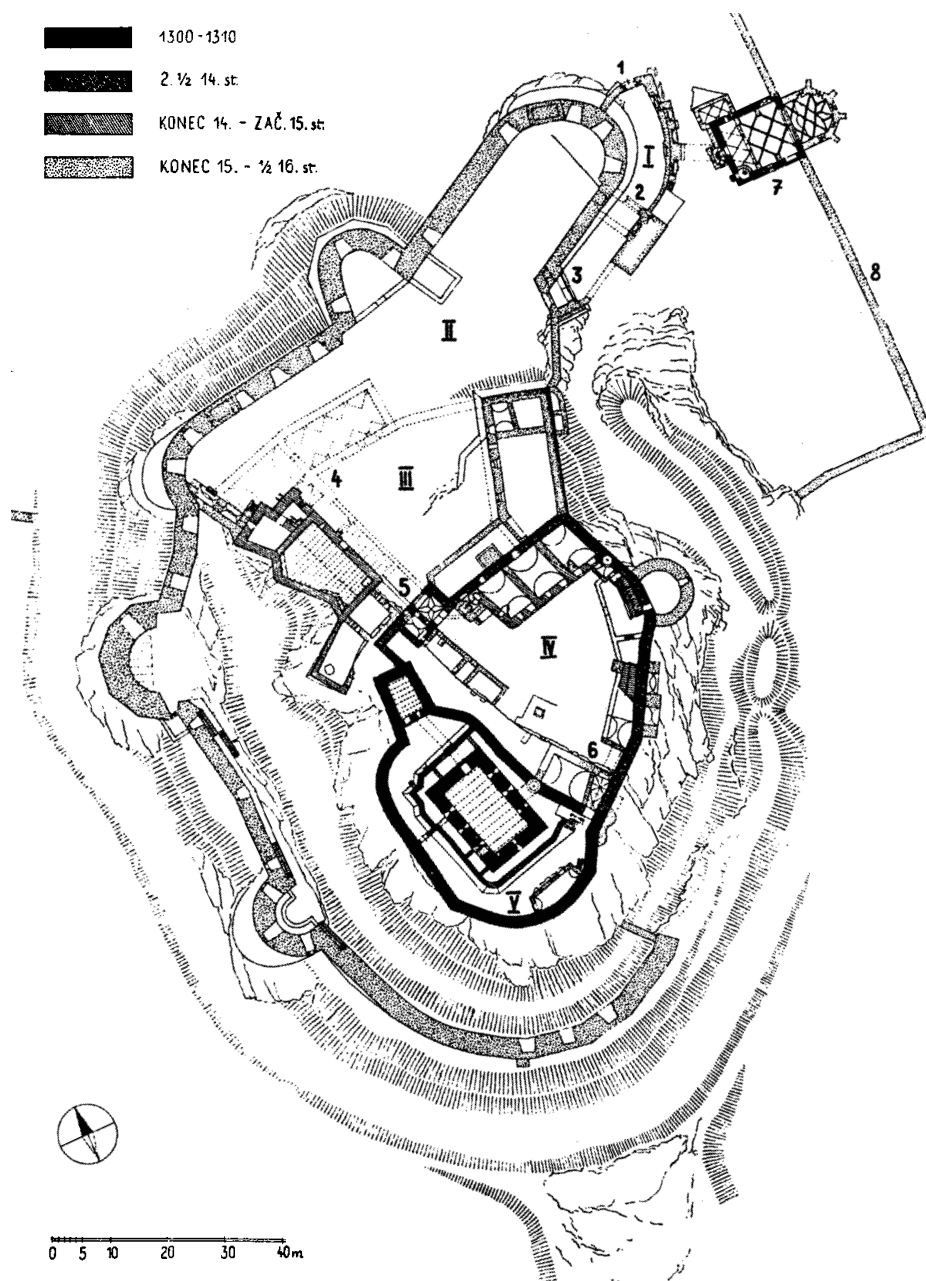
Obr. 4: Rabí, hrad, údajná kopie vyobrazení hradu ze 17. století (otištěná v Úředním listě c. k. Prácheňského kraje 1836).

mátkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni, doplněných výsledky nového povrchového průzkumu. Rozsah materiálu, především v rámci povrchového průzkumu pravděpodobně poprvé pořízené především fotografické dokumentace si vynutil rozdělení studie do dvou částí. První je věnován – po zmíněném úvodu – hlavnímu okruhu vnějšího opevnění a třetí hradní bráně, která je jeho integrální součástí. Je doplněn mimořádně cennými, dosud nepublikovanými a v rámci dosavadního bádání víceméně nevyužívanými pohledy na hrad z roku 1966, které na roz-

k nálezovým plánům původního branného ochozu na severní baště velkého předhradí, SÚRPMO 1990.

díl od fotografické dokumentace, užívané v dosavadních pracích, poskytují názornou představu výškového vyvinutí opevnění bez perspektivou zkreslených proporcí. Jako samostatný exkurs je zařazen přepis statí Dobroslavy Menclové, týkající se autorkou vedeného archeologického výzkumu hradu Švihova v roce 1951. Druhý obsahuje analýzu příhrádku, východní válcové věže a některých dalších částí stavebního organismu hradu, souvisejících s uvedenou problematikou, pokus o vysledování etapizace výstavby této fortifikace, a dále pak její zařazení do dobových evropských vývojových souvislostí. Druhá část studie je provázena dalšími dvěma příspěvky. První z nich, jehož autorkou je Lenka Krušinová, pojednává o výsledcích doposud nepublikovaného archeologického výzkumu, prováděného v 80. letech minulého století zejména v místech při průjezdu někdejší druhé brány, druhý od Josefa a Tomáše Kynclových je věnován dendrochronologické analýze vzorků dřevěných konstrukcí ze zde sledovaných částí hradu.

Rozsáhlý areál hradu se skládá z několika částí, vznikajících postupně v souvislosti s narůstáním jeho stavebního organismu. K nejstaršímu jádru s obytnou věží obehnanému vysokou hradbou na temeni kopce přiléhá na severovýchodě níže položené horní nádvoří, někdy označované jako dolní hrad. Jemu je na severní straně předložena výrazně klesající horní část severního nádvoří lichoběžníkového půdorysu, ohraničená na východě, západě a jihu obytnými křídly, přístupná původně tzv. Žižkovou branou a tvořící dříve samostatnou součást hradu. V současné době není stavebně oddělena od spodní části velkého severního nádvoří, ohrazeného na severu a severovýchodě okruhem vnějšího opevnění s trojicí bašt a do něho zapojenou věží třetí brány. Té je předložen nevelký útvar příhrádku s první a druhou branou, odkud vedl podklenutý přechod na půdu kostela Nejsvětější Trojice, stojícího vně zděného ohrazení hradu. Další částí je pak pokračující okruh vnějšího opevnění na západní a jižní straně s dvěma baštami, vybudovaný nad kontreskarpou vnitřního, převážně ve skále vysekaného příkopu, který obíhá také východní stranu hradu. Zvenčí jej provází vysoký val, tvořený převážně upravenými skalními výchozy. Konečně na západní a jihozápadní straně je nejširšímu

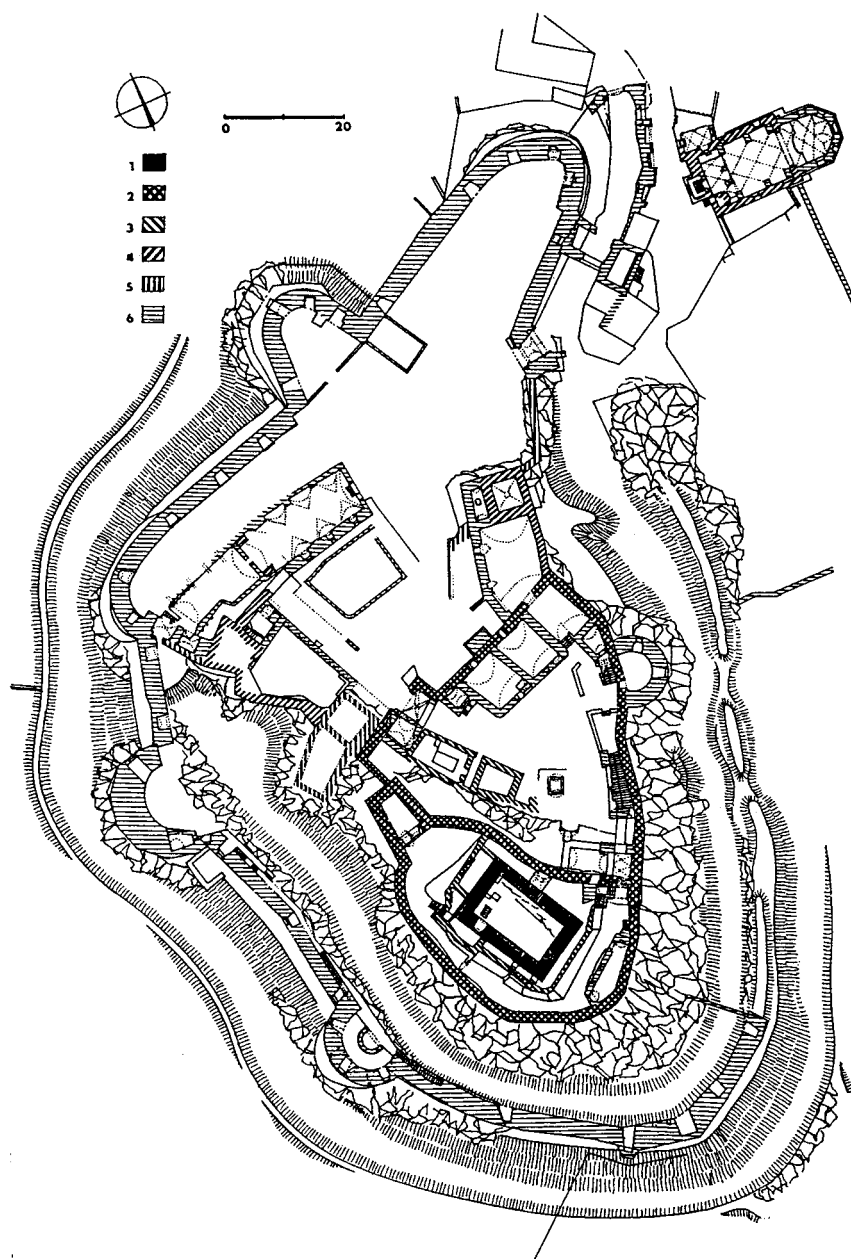
Obr. 5: Rabí, hrad, starší verze půdorysu hradu s analytickým vyhodnocením D. Menclové, 1960. I – příhrádek s třemi branami, II – rozšíření velkého nádvoří, III – velké hradní nádvoří, IV – vnitřní nádvoří hradu, V – vnitřní hrad s obytnou věží.

opevnění předložen vnější příkop, zvenčí lemovaný dalším, v tomto případě zřejmě převážně nasypaným valem.

Charakteristika vnějšího opevnění hradu v uvedené monografii D. Menclové z roku 1960 zůstávala až doposud jeho nejzrevrubnějším publikovaným zpracováním a v důsledku toho nadlouho předurčila názor na jeho hodnocení. Výstavbu severní části opevnění autorka přiřkla významné osobnosti doby vladislavské, Půtovi Švihovskému z Rýzmběrka, který zemřel v roce 1504, západní a jižní pak jeho synům, kteří ji pro nedostatek prostředků nedokázali dokončit.⁶⁾

K vlastnímu popisu a analýze vnějšího opevnění autorka uvedla, že velká východní bašta měla dvě patra střilen

6) E. Šamánková, Rabí, Praha 1959, nestr., připisuje celé vnější opevnění Půtovi s tím, že po jeho smrti nebylo dokončeno. Tento názor v další literatuře nebyl sdílen.

Obr. 6: Rabí, plán hradu s nástínem stavebního vývoje podle T. Durdíka, 1999: 1 – první fáze, 2 – druhá fáze (patrně průběh 14. století), 3 – zdivo patrně z druhé fáze, 4 – třetí fáze (snad konec 14. století), 5 – zdivo patrně třetí fáze, 6 – zdivo pozdně gotické přestavby.

nad sebou. „Spodní řada střlen přístupná ze zděného přízemního ochozu byla v hlubokých komorách pro děla. Nad nimi bývala podle Willenbergovy kresby řada střlen pro ručnice, spojená na vnitřní straně dřevěnou pavlačí; zbyly po ní ve zdivu bašty otvory po nosných trámčích a pod nimi stopy po vzpěrách. Vrchol hradební zdi věčil hrázděný ochoz, vysazený zevně na dřevěných konzolách, v němž byla třetí řada střlen pro ručnice. Ochoz byl na straně k městečku přerušen vysokou zděnou věžičkou se zaoblenými rohy, kterou podle kresby z roku 1602 ukončoval zase hrázděný ochoz a vysoká valbová střecha, jako ostatní pozdně gotické věže. Na vnitřní straně měla věžička dřevěnou pavlač, kterou bylo možno v čas potřeby strhnout ...“⁷⁾

7) D. Menclová, o. c. v pozn. 4, s. 14.

Hradební zdi i bašty autorka charakterizovala jako poměrně nízké a masivní a jako charakteristický rys vyzorovala, že bašty nepřevyšovaly hradby, neměly uvnitř stropy a vrcholily stříškami nad hrázděnými ochozy.

Na západním a jižním úseku opevnění D. Menclová rozeznala dvě etapy, z nichž první náleží část hradby od dělicí zdi, kterou autorka považovala za provizorní, po polygonální baštu až k její koutové střelně. Ta však náležela až druhé stavební etapě, oddělené od první zřetelnou vertikální spárou.

Poněkud sporným způsobem se autorka vypořádala s otázkou vybavení západního a jižního opevnění, neboť usoudila, že v té části hradby, která byla postavena, byly provedeny jen zednické práce, kamenické detaily střlen již nebyly osazeny, a nepředpokládala již ani zřízení hrázděných ochozů, což dovozovala z Willenbergova vyobrazení hradu.⁸⁾

D. Menclová srovnává s rábským opevněním mladší, nedochovanou část opevnění na Švihově, kterou charakterizuje oproti starší části mohutnými věžemi, schodišti na ústupcích zdí a neobyčejně silnými zdmi, o jejíž bližší poznání se sama zasloužila provedením archeologického výzkumu těchto zaniklých částí hradu, známých do té doby pouze z ikonografického materiálu, v roce 1951.⁹⁾ Ve skutečnosti měly srovnatelnou mohutnost zdiva pouze východní a severovýchodní bašta vnějšího opevnění – 425, resp. 420 cm.

Jihovýchodní bašta měla zdivo silné něco málo přes 2 m, hradba jižní a jihovýchodní kurtiny měla tloušťku 2 m, severovýchodní pak 240 cm, severní, obrácená k městečku, 260 cm. Schodiště na ústupcích zdí na Švihově prokázána nejsou. D. Menclová usuzovala, že pozůstatkem schodiště je 1,1 m silná zeď, přiléhající k vnitřnímu líci severovýchodní kurtiny při severní straně velké východní bašty. Zeď je však, na rozdíl od schodišť západního úseku rábských hradb, přiložena k hradbě na spáru, tudíž není jisté, zda skutečně šlo o substrukci schodiště, či zda spíše nešlo o součást nějaké stavby s odlišným posláním, přistavěnou k hradbě.¹⁰⁾ Tradované představy o masivnosti švihovských

8) Tamtéž, s. 18.

9) D. Menclová, Švihov, státní hrad a městečko, Praha 1953.

10) Údaje jsou uvedeny ze zprávy D. Menclové, Zpráva o výkopu na hradě Švihově, provedeném ve dnech 11.–28. listopadu 1951, archiv Archeo-

Obr. 7: Rabí, hrad, třetí brána od severu, v pozadí východní válcová věž (snímek z roku 1912 na pohlednici ze sbírky J. Syříště).

Obr. 8: Rabí, hrad, věž třetí brány od severozápadu (foto J. Varhaník, 2004).

hradeb se tedy mohou opírat o mohutnost uvedené dvojice bašt a severní hradby, jinak se zřejmě odvíjejí od poněkud emotivního, snad záměrně hyperbolizovaného popisu Balbínova.¹¹⁾ Tuto fázi autorka spojuje s údajem o povolání královského stavitele Benedikta Rejta v roce 1505. Na základě této ojedinělé zmínky nejasného původu bývá Rejtovi přičítáno autorství mladší části švihovského opevnění. D. Menclová na základě podobnosti obou fortifikací předpokládala Rejtovu účast i na Rabí.¹²⁾

Později se D. Menclová věnovala Rabí především v rámci své syntetické práce.¹³⁾ Zde pronikly do textu určité nepřesnosti oproti starší monografii. Strážní vížky na koruně hradby jsou označeny jako průchozí a o střední baště autorka uvádí, že byla rozdělena stropem na dvě poschodí

logického ústavu AV ČR v Praze, která je připojena jako samostatný exkurs této práce.

11) L. Lancinger – J. Muk, Hrad Švihov, stavebně historický průzkum SÚRPMO, 1975, s. 23.

12) D. Menclová, o. c. v pozn. 4, s. 20; Riedovo autorství konečné etapy výstavby rábského opevnění na západní a jižní straně do roku 1526 (1530) předpokládá „nepochybně“ J. Hořejší, Pozdně gotická architektura, in: Dějiny českého výtvarného umění I/2, Praha 1984, s. 498–534, nicméně upozorňuje, že jeho autorství nelze doložit archivně; modernizaci fortifikace Rabí v 2. desetiletí 16. století Půtovými syny přisuzuje vysoce kvalifikovanému pevnostnímu staviteli, „nepochybně“ Riedovi, s. 509–510. Rabí a Švihov jsou považovány za Rejtovy stavby např. v práci J. Petrů a kol., Dějiny hmotné kultury I, Praha 1985, s. 437, v textu u perspektivní rekonstrukce Švihova na s. 455 – přední 3 bašty připisovány Rejtovi.

13) D. Menclová, České hrady II, Praha 1972, s. 405–413.

a zastřešena. Relativně nejzávažnějším nedostatkem v popisu severní části opevnění je vypuštění partie o existenci zdvojeného ochozu, který je bezpečně doložen ikonograficky u Willenbergů.

Oproti správné interpretaci horních nedochovaných partií severní části opevnění v textu monografie se však autorka při koncipování perspektivní rekonstrukce hradu také dopustila několika nepřesností, z nichž nejzávažnější představují vynechání střední střelecké linie v koruně hradby severního opevnění s hustě vedle sebe řazenými střelnami a vysoká střecha severovýchodní bašty, přestože v textu starší monografie výslovně uvádí, že bašty měly původně jen stříšky nad hrázděnými ochozy.¹⁴⁾ Rovněž vyložený ochoz neobišel na vnější straně obě strážní vížky, ale byl jimi naopak přerušen. Spojení jeho takto oddělených částí zprostředkovávaly zmiňované pavlače při zadní straně těchto vížek. To ovšem byla zřejmě jediná místa, kde byla tato komunikace prokazatelně vyložena před vnitřní líc zdí hradby, neboť autorkou v textu monografie zmiňované stopy po vzpěrách nejsou nikde jinde pod korunou zdí na vnitřní straně patrné. Skutečnosti neodpovídají ani střelný tvar širokého a nízkého obdélníka ve spodní úrovni severního opevnění.

Určitou, byť ze zde sledovaných hledisek nepodstatnou odchylkou od skutečnosti je také vyobrazení krytého pře-

14) D. Menclová, o. c. v pozn. 4, s. 14.

Obr. 9: Rabí, hrad, věž třetí brány od jihovýchodu (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto Tůma, 1963).

chodu z příhrádku na půdu kostela, ústícího přibližně v ose západního štítu lodě, zatímco ve skutečnosti se zde zazděný vstup zachoval při severním okraji štítu. Na emporu a do lodě bylo možné sestoupit šnekovým schodištěm v jejím jihozápadním koutu. Západní část půdního prostoru, kudy bylo třeba přejít ke šneku, osvětlovala doposud dochovaná trojice obdélných okének v západním štítu. Oproti předchozí monografii doznal změn zejména půdorys hradu, který je oproti předcházející publikaci přesnější. Významná je okolnost, že zejména vnější opevnění je zde zachyceno s větším počtem detailů, ovšem ani tento plán není prost určitých nedostatků a nedůsledností.

Jak již bylo zmíněno při hodnocení kresebné rekonstrukce hradu v díle Dobroslavy Menclové, klíčový ikonografický pramen představuje Willenbergova kresba Rabí, navzdory poškození střední části. Vyobrazení poměrně dobře dokumentuje severní část vnějšího opevnění. Hradba vrcholí hustě vedle sebe řazenými otvory střílen, mezi nimiž vyrůstají z líce zdiva podpory vyložené ochozu, otvírajícího se střílnami v přibližně stejných intervalech. S nevelkou výškou čelní strany vyloženého polopatra kontrastuje jeho relativně vysoká střecha, avšak její hřeben probíhá víceméně v téže úrovni a nesignalizuje zastřešení interiéru východní bašty nad příhrádkem, přestože zde východní zakončení hřebenu střechy poněkud nelogicky vrcholí makovicí. Pod úrovní soklu bašty je zachyceno ojedinělé ústí střílny, na výrazném ústupku nad soklem se zřejmě již tehdy zachytila náletová vegetace. Na severozápadním, z po-

hledu diváka pravém okraji fortifikace se nejspíše autor dopustil chyby, kterou se pak snažil napravit horizontálním šrafováním líce hradby, neboť pod ním je patrná svislá čára v místě, kde přímý úsek hradby zcela plynule přechází v zaoblení. Jen nejasně je zachycena viditelná část velké polygonální bašty západního úseku vnějšího opevnění, na níž sice je patrné, že zde vyložený zastřešený ochoz chybí, ovšem vyobrazení přesvědčivý doklad završení bašty nepodává.

Ani další ikonografické prameny nejsou bez významu, ale přínos jejich vypovídací hodnoty není s Willenbergovou kresbou porovnatelný. Dosti schematicky zachycuje hrad a městečko mapa žichovického panství z roku 1755, na níž již vnější opevnění postrádá hrázdná patra ochozů. V detailech obtížně kontrolovatelné jsou novodobé údajné kopie nedochovaných starších vyobrazení hradu. Vyobrazení z 19. století pak již přinášejí jen dílčí informace.

SEVERNÍ ČÁST VNĚJŠÍHO OPEVNĚNÍ

Hlavní linie severního vnějšího opevnění hradu sestává ze třech úseků. Na východní straně to je rozměrná bašta na protáhlém půdorysu s poněkud nepravidelně zaobleným čelem, která výrazně vyčnívá z obvodu hradu. Při jejím východním a jihovýchodním úpatí prochází příhrádkem vstupní komunikace, ústící do věže třetí brány. Střední část opevnění je tvořena baštou parabolického půdorysu na mohutném soklu a západní část tvoří úsek hradby, zakončený jen mírným půdorysným zaoblením. Oba konce opevnění, na východní i západní straně, nikterak nepředstupovaly na severní straně před úroveň navazujících kurtin, a nebyly tudíž vybaveny pro boční postřelování prostoru bezprostředně před nimi. Pro lepší srozumitelnost označujeme v souladu s většinou starší literatury západní zakončení této fortifikace rovněž za baštu a přímé úseky severního opevnění za kurtiny, přestože by tato klasifikace mohla být považována za spornou. Hradba totiž přechází do bašt relativně plynule a jen výjimečně překračuje standardní tloušťku, která na většinu jejího průběhu činí v úrovni koruny něco málo přes 3 m. Jednotný charakter této fortifikace je zdůrazněn důsledně dodržanou shodnou úrovní koruny zdiva, kterou převyšují jen obě hranolové vížky a horní část věže 3. brány.

Opevnění je zbudováno z místního lomového vápence, tesané díly se zde vyskytují jen zcela vzácně. Na mnoha místech je užito cihel, ale jen v nevelkém rozsahu – většinou jsou z nich vyzděna ostění okének, dále jsou z nich provedeny některé záklenky.

Obr. 10: Rabí, hrad, interiér 1. až 3. patra třetí brány od severu (foto J. Varhaník, 2005).

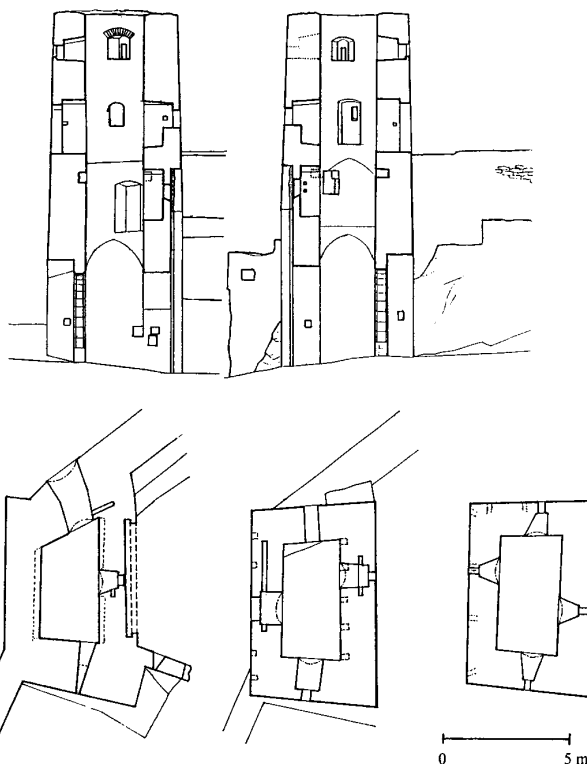
Rozhraní jednotlivých vrstev v lících zdiva jsou provázána obvyklými kruhovými otvory po kuláčích samonosného lešení. V rámci zaměřování hradu v 60. letech minulého století nebyly tyto prvky zaznamenány a v při opravě líců zdiva v 80. letech minulého století, naštěstí nedošlo k jejich zalepení. Navzdory tomu, že vzhledem k značné tloušťce zdiva bylo nutné používat delší, a tudíž i silnější kusy kulatiny, zachovalo se v těchto otvorech překvapivě málo zbytků dřeva.

Z praktických důvodů bude okruh vnějšího opevnění sledován postupně proti směru hodinových ručiček, počínaje třetí hradní branou.

Třetí brána

Velké nádvoří, vymezené převážně severní částí vnějšího opevnění, je přístupné třetí hradní branou, která se otvírá v hranolové, vzhůru se mírně zužující věži lichoběžníkového půdorysu. Věž se vyznačuje poněkud nerovnými líci, nároží jsou provedena bez armování z tesaných kvádrů. Z původních omítek, zachycených ještě staršími fotografiemi, zbývají v současnosti jen nevelké úseky. Severní zeď brány je provázána se zdivem východní bašty. Při severovýchodním nároží věže vyčnívá nad úroveň koruny hradby nevelký blok zdiva, jehož účel není jasný, jeho utváření nenasvědčuje tomu, že by šlo o součást předprsni zdi ochozu.

V horní části je zdivo věže na jihozápadním nároží provázáno s hradbou, směřující k jihu. Spodní část této zdi by-

Obr. 11: Rabí, hrad, věž 3. brány – řez s pohledem k severu a jihu, zleva doprava půdorys 1. – 3. patra (podle zaměření z archivu NPÚ ÚOP v Plzni 1966, upraveno, doplněno).

la považována za součást starší fáze opevnění severního nádvoří.¹⁵⁾

K jihovýchodnímu nároží brány, které se ve spodní části rozšiřuje, přiléhá na spáru pozůstatků obvodní zdi příhrádku s nevelkým, dovnitř špaletovaným otvorem poměrně vysoko nad úrovní příhrádku.

Vstupní průčelí brány se otvírá nezvykle utvářeným tudorským obloukem, který nahradil jizvy po původním vyloženém ostění při opravě hradu v 20. letech minulého století.¹⁶⁾ Vrata bylo možné zajistit závorou. Na pravé straně jsou ve zdivu vybrány tři kapsy, na protější pouze jedna. Otvor vstupu obíhá vysoká vpadlina pro hřeben, jejíž hrany jsou vyzděny z lomového kamene, završená odstupněným obloukem, jehož vnější hrana je opatřena vystupujícím klenákem ve vrcholu, sestaveným stejně jako vnitřní oblouk z cihel. Jak dokládá historická fotografie z doby před zahájením oprav, brána byla vážně poškozena a zejména spodní partie uvedených konstrukcí bylo nutné při uvedené opravě vyzdít zcela znovu. Z cihel je zřízena vnitřní část vpadliny pro hřeben, ve spodní části jde rovněž o rekonstrukci. Pod záklenkem vpadliny se otvírá pravouhlé okénko prvního patra s okoseným kamenným ostěním, lemované omítkovým rámem, které sloužilo k manipulaci s hřebem.

15) E. Kamenická, Nové poznatky o stavebním vývoji hradu Rabí ve světle archeologických výzkumů, *Castellologia bohémica* 4, 1994, s. 311–326; T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 465. Tento názor je pravděpodobný, avšak dnes zde situace není spolehlivě čitelná.

16) D. Líbal, in: L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 29. Úpravám hradu po jeho převzetí Spolkem pro zachování, udržování a zabezpečení historických, uměleckých a církevních památek v okresích strakonickém, sušickém a horaždovickém, kašperskohorském a volyňském se sídlem v Horaždovicích, se věnoval Michal Flegl, *Kapitola z dějin stavebních úprav hradu Rabí, Památková péče XXV*, 1965, s. 150–153.

Nad vpadlinou, mírně napravo z osy průčelí, je situováno drobné okénko druhého patra s ostěním vyděným z cihel, lemované úzkým omítkovým rámem. Pod vrcholem věže se otvírají další dvě okénka.

Jižní průčelí věže je opatřeno trojicí šterbinových okének v úrovni prvního až třetího patra nad sebou. Nad jihozápadní hradbou je na průčelí věže zřetelný otisk vyloženého ochozu a jeho sedlové stříšky.

Vnitřní, západní průčelí věže je opatřeno segmentově završeným obloukem průjezdu, jehož vrata byla zajišťována závorou, pro niž byly vynechány ve stěnách špalety otvory. Tesané ostění bylo nově osazeno při opravách hradu. Hradba na jižní straně, založená na vysoko vystupujícím skalním výchozu, se do výšky prvního patra věže zalamuje a tvoří drobný ústupek, výše pak její líc přechází plynule do líce zdiva věže. První patro věže nemá na této straně žádných otvorů. V úrovni 2. patra obíhala pavlač na dřevěných krakorcích, po nichž se zachovaly čtyři kapsy. Pavlač, která navazovala na ochoz jižní hradby, byla s interiérem věže spojena obdélným otvorem s cihelným, takřka rovným záklenkem. Nad ním jsou ve dvou úrovních kapsy po konstrukci horní části a zastřešení pavlače, v nichž se zachovaly zbytky trámů. Těsně nad pultovou střechou pavlače se otvíralo drobné okénko třetího patra, vyzděné z cihel.

Severní průčelí věže až nad úroveň podlahy 2. patra je zakryto šikmo se napojující hradbou východní bašty, pouze úzký úsek při severozápadním nároží je ponechán volný. Ve spodní části je hradba s věží zřetelně provázána, v horní je tupouhlý kout mezi oběma stavbami překryt omítkou. V úrovni 1. patra věže se v předstupující hradbě otvírá velký, segmentovým obloukem završený vstup. Jeho cihelný záklenek sestává z několika částí oddělených sparami. Na konci průchodu vlevo se ve stěně průchodu uplatňuje kapsa pro závoru, měřitelná do hloubky 92 cm. Po ostění portálku, jehož dveře byly takto zajištěny, se nedochovaly žádné stopy. Situace nasvědčuje tomu, že průchod byl uzavírán oproti interiéru věže, nikoli opačně. Je pozoruhodné, že pod úrovní vstupu nejsou zachovány žádné kapsy po konstrukci schodiště z nádvoří, zdá se tedy, že byl dostupný pouze po žebříku.¹⁷⁾ Nad korunou hradby se uplatňuje novodobě upravené okénko druhého patra s omítkovým rámem. Podle kapes ve zdivu věže je patrné, že pavlač obíhala severozápadní nároží věže a napojovala se na poněkud vyšší ochoz východní bašty. Třetí patro je zde opatřeno shodným okénkem jako na ostatních průčelích věže.

Horizontální konstrukce v interiérech věže zanikly a nebyly obnoveny, tudíž vyšší podlaží nejsou přístupná. Přízemí, obsa-

Obr. 12: Rabí, hrad, východní část vnějšího opevnění s hranolovou vížkou na koruně a trojicí střelnových otvorů pod úrovní soklu (foto J. Varhaník, 2004).

Obr. 13: Rabí, hrad, severní opevnění od severovýchodu se střední baštou v pozadí. Na koruně zdiva jsou patrné pozůstatky předprsní zdi ochozu (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto J. Gryc, 1981).

17) D. Líbal, in: L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 30, soudil, že otvor ústl na dřevěný rampovitě sestupující ochoz.

Obr. 14: Rabí, hrad, pohled na severní opevnění z obytné věže. Na jeho koruně jsou dobře patrné zbytky předprvní zdi ochozu (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto Tůma, 1964).

hující průjezd, bylo sklenuto patrně křížově bez žeber, první patro bylo opatřeno segmentovou klenbou, snad ve vrcholu mírně zalomenou, s vrcholnicí v severojižním směru, po jejíchž patkách zůstaly ve zdivu kapsy; další podlaží byla plochostropá. V prvním patře je ve východní stěně vybrán vyšší výklenek otvoru pro manipulaci s hřebenem, opatřeného v jižní stěně dvojicí kapes ve zdivu, zatímco v protější stěně další případné stopy vlastního osazení obslužného zařízení nejsou za současných možností prokazatelné. Rovněž okénka 2. patra směřující k východu a jihu se otvírají v segmentově sklenutých komorách. D. Líbalem byla okénka posledního patra považována za druhotně proražená, situace na lících zdiva jak v exteriéru, tak v interiéru tomu nenasvědčuje.¹⁸⁾ Vzhledem k nedostupnosti nelze ověřit vybavení špalet pro evetuelní užití hákovnic. Na segmentových záklescích špalet v interiéru věže otvorů a ojedinele též v lících zdiva je užito cihel.

Východní bašta s navazující kurtinou

Severovýchodní část rábské vnější fortifikace je v literatuře vnímána jako neobyčejně velká bašta, vybíhající da-

leko z obvodu hradu. Fakticky tak tomu skutečně je, ovšem původ tohoto řešení je složitější, než předpokládala dosavadní literatura. D. Líbal charakterizoval půdorys oblého čela bašty jako tvar kobyli hlavy;¹⁹⁾ přesněji definovat charakter křivky jeho půdorysu je obtížné. Důležitá je identifikace místa styku dvou částí v půdorysu různě zakřivených částí obvodu. Průběh zejména vnějšího líce zdiva nad výrazným soklem je přibližně na severovýchodní straně poněkud odlišný od spodní části – projevuje se zde mírné zvlnění. V tomto místě je na lici zdiva patrná změna spárorozřezu, již odpovídají odlišné výškové úrovni otvorů po nosnicích lešení. Na rozdíl od pečlivě provedených vertikálních spar na jiných částech opevnění je zde navázání obou částí provedeno nepravidelně, zřejmě nešlo o uzavření jedné etapy, ale o určitou anomálii v průběhu výstavby, která však, jak bude dále ukázáno, má pro pochopení koncepce severního opevnění mimořádný význam.

Pod úrovní soklu, jehož zakřivení se v půdorysu odlišuje od průběhu vnějšího líce zdiva bašty, se uplatňují na severovýchodní straně bašty tři nevelké obdélné otvory s ostěním z hrubě opracovaných kamenů ve ví-

cemeně pravidelných intervalech. Otvory nejsou ve stejné výškové úrovni, prostřední je situován poněkud výše než oba krajní. Jejich dutiny jsou zřejmě vyplněny ustupující zadržkou či destrukcí, což vzhledem k jejich výšce nad terénem je obtížné ověřit. Otvory odpovídají svojí polohou trojici střeleckých komor, otvírajících se ve vnitřním lici zdiva bašty. Provedením se příliš neliší od jediné intaktně dochované střelny v západní baště. Jde zřejmě skutečně o střelny, jimiž však stávající komory v síle zdiva nikdy neústily na venek.²⁰⁾

Nad prostřední střelnou je na koruně bašty zdvižena hranolová vížka obdélného půdorysu s pravouhlým okénkem, krytým kamenným překladem. Zcela odlišné je spodní část vnějšího líce zdiva bašty pojednána v opačném směru. Na východě, od místa, kde k soklu bašty přiléhá čelní

19) Tamtéž, s. 27.

20) Tamtéž, s. 27. D. Líbal soudil, že tyto otvory měly sloužit odtoku vody. Tomuto názoru by mohlo nasvědčovat situování otvorů nápadně nízko oproti poloze komor. Drenážní otvory sloužící k odvodnění fortifikací, však bývají utvářeny obvykle odlišně, a mívají přibližně čtvercový průřez, zatímco uvedená trojice vykazuje nápadné převýšení. V textu zmíněné odlišnosti průběhu soklu od půdorysu horní části bašty by mohly nasvědčovat možnosti, že jde o úsek starší fortifikace, pojatý do nově budované bašty.

18) Tamtéž, s. 30–31.

zeď přihrádku s první branou, baštu obíhá směrem k jihu mohutný skarp, který předstupuje 3–5 m před linií soklu do přihrádku a na výšku dosahuje kolem 1,5 m pod úroveň soklu. Skarp probíhá až k pozůstatkům průčelní zdi druhé brány. V této úrovni se na horní části hradby uplatňuje otisk hrázděné konstrukce, jemuž je věnována bližší pozornost v souvislosti s druhou branou.

Úpatí bašty je opatřeno skarpem poněkud menších rozměrů též v někdejších interiéru druhé brány, kde přiléhá k šikmému soklu, v dalším úseku přihrádku se uplatňuje šikmý sokl, jehož vrchol je však cca o 2 m výše než v předchozím mezibraní.

Z vnitřní strany se líc zdiva východní bašty otvírá celkem čtyřmi segmentově sklenutými prostornými nikami. Jejich záklenky, stejně jako všech těchto ostatních prvků vnějšího opevnění, jsou provedeny z lomového kamene na šalování, z něhož se místy zachovaly zbytky prkének. Niky mají zjevně charakter střeleckých komor, ovšem ve všech případech byla jejich čela vyzděna plně a neobsahovala žádné otvory k vedení palby. Stěny severní dvojice se mírně sbíhají, u dalších dvou, nacházejících se za uvedenou spárou ve zdivu, jsou víceméně rovnoběžné. Západní z této čtveřice je situována již na místě, kde zaoblení bašty plynule přechází v kurtinu. Ve výšce kolem 2,5 m nad zemí je v lici zdiva vylámána řada nepravidelných kapes, souvisejícím s dodatečným zřízením jakýchsi konstrukcí uvnitř bašty. Jejich rozmístění nenasvědčuje přepatrování vnitřního prostoru bašty v plném rozsahu, spíše mohlo jít o dílčí účelovou úpravu snad v souvislosti s využíváním střeleckých komor k různým hospodářským účelům a snad i nouzovému bydlení v době, kdy opevnění již ztratilo svojí původní funkci. Na průčelí vížky, vztyčené na koruně hradby, obráceném dovnitř hradu jsou dobře dochovány kapsy s fragmenty trámů, které nesly pavlač, spojující obě části ochozu, vízkou přerušeno.

Přibližně v úrovni vnějšího průčelí 2. brány se zdivo bašty na jižní straně uvnitř zeslabuje o 1 m, je však provázáno. V následujícím přímém úseku zdi, končícím při věži 3. brány, se nejprve otvírá nad úroveň terénu segmentově sklenutá omítnutá nika. Jde o ustupující zazdívkou zaslepený vstup do hrázděného patra druhé brány, pak následuje několik kapes po trámech, a na západním konci pak otvor vstupu do 1. patra věže 3. brány.

Cenné poznatky přinesl archeologický výzkum této části hradu.²¹⁾ Byla ověřena původní úroveň dna komor, jakož i stratigrafická situace uvnitř bašty. Dále bylo zjištěno, že příčná zídka, probíhající napříč baštou, nesouvisí se starším uzavřením a předpokládaným zastřešením

Obr. 15: Rabí, hrad, úsek vnitřního líce východní bašty s odlišnými úrovněmi otvorů po lešení a jižní průčelí východní vížky (foto J. Varhaník, 2005).

Obr. 16: Rabí, hrad, koruna zdiva střední bašty a západní kurtiny severního opevnění během stavebních prací. V úrovni věže Žižkovy brány je patrný poslední vyšší fragment předprsní zdi ochozu, záhy nato odstraněný (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto J. Gryc, 1990).

21) E. Kamenická, o. c. v pozn. 15.

Obr. 17: Rabí, hrad, střední bašta severního opevnění od západu (foto J. Varhaník, 2005).

Obr. 18: Rabí, hrad, interiér střední severní bašty během prací. Těsně pod korunou zdiva jsou patrné kapsy po trámech (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto J. Gryc, 1992).

jejího interiéru, ale je kupodivu až dílem terénních úprav 20. století. Závažným nálezem byl úsek zdiva, jehož líc byl v nevelkém odstupu rovnoběžný s jižní zdí bašty. Autorka výzkumu jej považovala za pozůstatek starší fortifikace.

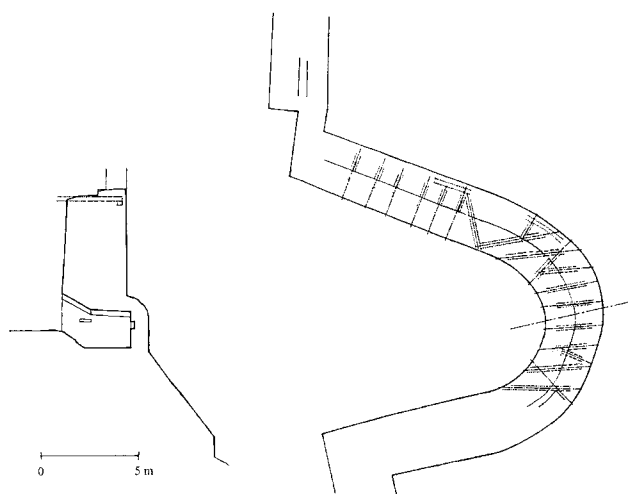
Na severní straně zdivo bašty přechází bez přerušení do kurtiny. Zvenčí hradba postrádá jakékoli horizontální odstupnění, a to navzdory své impozantní výšce kolem

14 m nad vnějším terénem. Výše zmíněný sokl východní bašty se v místě, kde se průběh hradby napřimuje, totiž vytrácí, přičemž jeho líc a navazující líc kurtiny zřejmě nebyly zděny zároveň. Stopy ústí střílen nejsou v lici zdiva patrné. Z vnitřní strany se přibližně uprostřed kurtiny, ve vzdálenosti 905 cm západně od poslední střelecké komory uplatňuje přes 1 m vysoká svislá spára, končící na úrovni další vrstvy zdiva, indikující hranu další, avšak zazděné střelecké komory. Její šířka v úrovni líce zdiva činila 243 cm, jak to dokládá další svislá spára, dosahující do téže úrovně. Nad zazděným otvorem však chybí obvyklý záklenek, přičemž průběh vrstev v lici zdiva nad oběma spárami nenasvědčuje pozdějšímu přezdění. Z toho lze usuzovat, že záměr zřízení komory byl pravděpodobně opuštěn v době, kdy zde stavba kurtiny dospěla do výšky úrovně patek původně plánovaného záklenku. V důsledku toho kurtina nyní obsahuje pouze jednu niku s výrazně se k sobě zužujícími bočními stěnami. Čelo této střelecké komory rovněž nebylo otevřené navenek. Ve výšce asi 2,5 m zde pokračuje řada nepravidelných, druhotně vylámaných kapes, navazujících na předchozí v oblém zdivu bašty. Kurtina končí svislou spárou asi 3 m od místa, kde se hradba zalamuje a plynule přechází ve střední baštu. Spára je dobře patrná přibližně do dvou třetin výšky hradby. V terénu jsou v těchto místech patrné zbytky poměrně slabého zdiva obdélného objektu, kratší stranou se připojujícího k hradbě. Jeho účel není zcela jasný, vnitřní líc hradby zde nevykazuje žádné stopy konstrukcí, které by mohly souviset s vyššími partiemi tohoto objektu s výjimkou již zmíněných dodatečně vylámaných kapes,

které pokračují do těchto míst od východu.

Severní bašta

Severní bašta protáhlého, přibližně parabolického půdorysu výrazně předstupuje před linii hradby. Bašta spočívá na mohutném a vysokém odstupněném soklu poněkud nepravidelného polygonálního půdorysu. Stěny spodní čás-

Obr. 19: Rabí, hrad, řez čelem severní bašty a půdorys koruny s dokumentací nálezů podle dokumentace SÚRPMO, zpracované J. Čepelákem r. 1990, částečně doplněno.

ti soklu a přechod jeho horní polygonální části do oblé vnější líce bašty jsou skarpovitě zešíkmeny. Na čelní, severní straně a na straně východní sokl předstupuje před vnější líc zdiva bašty o 4–5 m. Na vnějším lici zdiva bašty nejsou patrné stopy žádných otvorů kromě běžných stop po kuláčích samonosného lešení s výjimkou jediného čtverhranného vybrání přerušujícího horní ústupek soklu na severozápadní straně. Situace tohoto útvaru, který je po většinu roku zakryt náletovou vegetací, a nebyl tudíž zaznamenán měřickou ani fotografickou dokumentací, odpovídá zazděné komoře, avšak jeho nálezová situace při jeho bližším ohledání nedovoluje tuto anomálii bezpečně ztotožnit s pozůstatky vyústění uvedené zrušené komory. V jeho pravé stěně je v lomovém zdivu patrná kaverna.

Bašta byla druhotně napojena na přímé úseky hradby provedené v předchozích sezónách. Na východní straně působí napojení bašty na hradbu zcela organicky jako její přibližně pravouhlé zalomení. Zevnitř je ukončení kurtiny patrné asi 3 m od nároží směrem k východu, kde lze v lici zdiva vysledovat výše zmíněnou svislou spáru. Na západní straně je situace složitější. Západní boční zeď bašty zde již provedený východní konec hradby, těsně míjí a zároveň je ukončena již za polovinou tloušťky hradby. Vnější líc fortifikace probíhá samozřejmě spojitě, nicméně je zde dobře patrná dodatečná zazdívka takto vzniklé skuliny mezi oběma částmi fortifikace, provedená zajisté jen s minimálním časovým odstupem.

Na vnitřní straně ovšem v místě takto vzniklého zeslabení vykazuje mezi neorganicky spojeným zdivem hradby a bašty a nápadný kout, v němž se přibližně v polovině výšky uplatňují šmorce, dokládající chronologickou prioritu výstavby této kurtiny před budováním bašty. Bašta tedy byla nejspíše budována podle jednotného plánu, ale do ponechané přibližně dvacetimetrové proluky mezi kurtinami byla vytyčena s určitým odklonem své podélné osy k východu, a v důsledku toho „nedosáhla“ k vnitřnímu lici zdiva západní kurtiny. Vzniklý kout zřejmě nebyl vnímán jako oslabení fortifikace, neboť nic nebránilo jeho dozdění.

Uvnitř se v lici zdiva bašty otvírají čtyři segmentově za-

Obr. 20: Rabí, hrad, zazdívka mezi střední severní baštou a západní kurtinou (foto J. Noll, 2005).

klenuté střelecké komory, po páté situované na severozápadní straně a druhotně zazděné, je patrná dvojice vertikálních spar vzdálená od sebe 225 cm, stopy po jejím záklenku v lici zdiva chybí, obdobně jako tomu je u zazděné komory uprostřed východní kurtiny. Nelze tedy vyloučit, že také zde byl původní počet střeleckých komor oproti původnímu záměru redukován.

Nejpozoruhodnější je bezesporu čelní, prostřední komora. Sestupuje poněkud níže než ostatní a tomu je přizpůsoben její záklenek tak, že jeho vnitřní část stoupá směrem k vnitřnímu lici zdiva. Komora je natolik dlouhá, že zabíhá až do soklu, jehož vrchol přesahuje úroveň terénu uvnitř bašty. Čelo komory vykazuje přibližně uprostřed nevelký mělký výklenek obdélného tvaru, další drobné a delší vybrání, zřejmě otisk jakési dřevěné konstrukce, se uplatňuje napravo od něho. Nejde však o pozůstatky vybavení palebného postavení, ale nejspíše o novější úpravu, jak je z charakteru okolního zdiva patrné, související snad s nějakým druhotným hospodářským využitím komory. Stejněho původu jsou dvě horizontální drážky v horní části bočních stěn komory, v nichž snad byla osazena nějaká dřevěná konstrukce. Interiéry ostatních komor nevykazují žádné detaily, jejich čela jsou opět plná, bez otvorů navenek. Druhotně zazděná severovýchodní komora byla v novější době znovu otevřena, ještě na plánu D. Menclové není vyznačena. S nějakým pozdějším hospodářským využitím bašty snad souvisely nálezy

Obr. 21: Rabí, hrad, západní část hradeb severního opevnění s hranolovou vížkou od východu. Na spodní části jejího severního průčelí jsou patrné zbytky omítky (foto J. Varhaník, 2004).

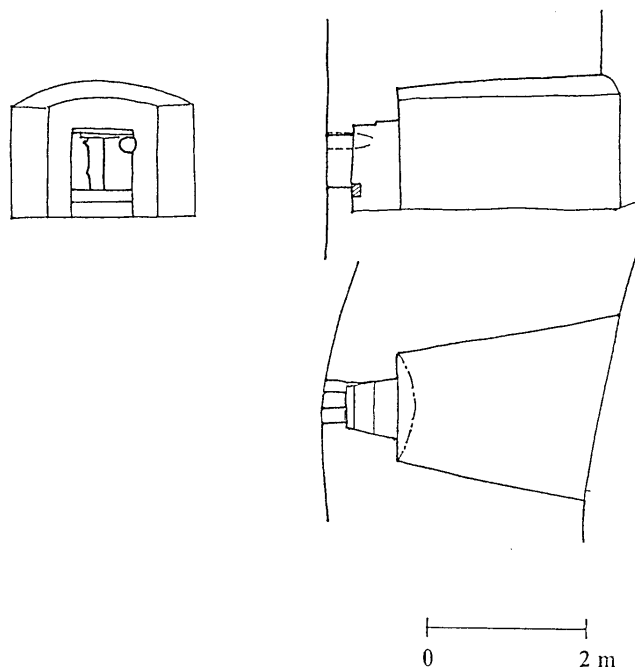
Obr. 22: Rabí, hrad, úsek vnitřního líce zdiva západní kurtiny severního opevnění a jižní průčelí západní vížky s třemi úrovněmi kapes pro konstrukci pavlače a její pultové stříšky. Levá spodní část líce zdiva vížky je částečně přezděna při opravě (foto J. Varhaník, 2005).

Obr. 23: Rabí, hrad, střílna v západní baště severního opevnění (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto Koděra, 1992).

subtilních zídek uvnitř bašty, zjištěné zde v roce 1992.²²⁾ K těmto úpravám snad náleží dodnes z větší části zachovaná zídka, oddělující baštu od plochy nádvoří.

22) Jsou zachyceny na snímcích z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni. Za laskavou informaci o jejich povaze děkuji PhDr. Evě Kamenické, která zde vedla archeologický výzkum.

Obr. 24: Rabí, hrad, komorová střílna v západní baště severního opevnění (zaměření a kresba autor, 2005).

Na koruně zdiva bašty je po celém obvodu přibližně uprostřed dobře patrný stupeň, který je pozůstatkem horní, téměř zcela zaniklé části hradby, o jejímž vybavení střílnami jsme informováni z Willenbergova vyobrazení. Pozůstatky tohoto zdiva, patrné ještě na fotografiích ze 70. let minulého století, jsou dnes nivelizovány takovým způsobem, že dosahují výšky sotva několik desítek centimetrů nad úroveň ochozu. Při provádění památkových úprav koruny severních hradeb na počátku 90. let minulého století byly vyšší partie bohužel odstraněny.

Určité informace našel díky poskytnutí fotodokumentace prací, zaměřené nálezů na koruně zdiva bašty a stručný text D. Líbala.²³⁾

Odstraněná předprsň zed' byla asi 105 cm silná a za ní probíhal asi 40 cm široký stupeň, o 25 cm vyšší než úroveň zbývající koruny zdiva. Pod úrovní tohoto stupně byly zjištěny negativy masivních trámů, výjimečně též se zbytky dřeva, o průřezu cca 25 × 20 cm, které však nesahaly až k vnějšímu líci zdiva bašty. Uspořádání těchto prvků nebylo jednotné. V přímém úseku západní zdi bašty bylo osazeno 6 trámů v pravidelných rozestupech cca kolem 1 m, v zaobleném čele bašty trámy probíhaly severojižním směrem, avšak nikoli důsledně rovnoběžně, kromě toho však několik dalších radiálně. Konce trámů pod poprsní zdi byly uloženy na trámech, probíhajících v nevelkém odstupu od vnějšího líce zdiva souběžně s ním.

Podivně působí zejména spojení obou úseků šikmo uloženým trámem, který při vnějším líci zdi přiléhá k poslednímu kolmému z první skupiny a při vnitřním na první trám náležící čelu bašty. D. Líbal trámy připsal vysazené hrázděné konstrukci vnitřního ochozu. Tento závěr v ně-

23) D. Líbal, o. c. v pozn. 5. Plánová dokumentace nálezové situace je obsažena v elaborátu SÚRPMO „Zaměření nálezové situace severozápadního úseku hradeb – část Bašta“, červen 1990, fotografická dokumentace, sestávající z 11 snímků J. Čepeláka je obsažena ve složce Státní hrad Rábí – NKP Fotodokumentace nálezové situace bašty v severozápadním úseku hradeb, SÚRPMO, červen 1990. Obě zprávy jsou uloženy v archivu NPÚ ÚOP v Plzni.

Obr. 25: Rabí, hrad, arkády na západní straně severního nádvoří. Vlevo při průčelí věže zbytky schodiště (foto J. Varhaník, 2004).

Obr. 26: Rabí, hrad, západní bašta severního opevnění s navazující severozápadní kurtinou, v jejíž spodní části jsou patrné dvě šterbinové střílny, náležející starší fázi vnějšího opevnění. Nad spárou zbytek dělicí zdi nad arkádami, v pozadí vrchol věže při Žižkově bráně (snímek z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto J. Gryc, 1981).

kterých ohledech vzbuzuje pochybnosti. Jednak není pravděpodobné, že by konstrukce ochozu na vnitřní straně byla hrázděná – podle analogií lze usuzovat, že mohla být nejspíše pouze trámová, bez výplní, a jednak není prokazatelné, zda ochoz byl na vnitřní straně vysazen přes úroveň líce zdiva. Tuto eventualitu sice nelze vyloučit, ale ani starší vyobrazení nezachycují stopy takovéto konstrukce. Napro-

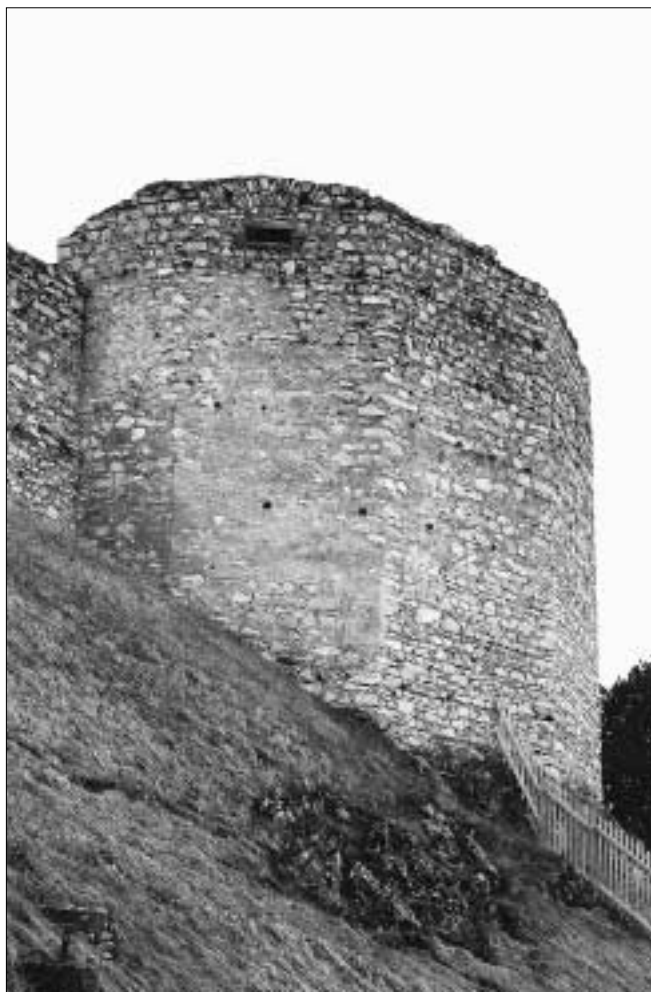

Obr. 27: Rabí, hrad, ústí zazděné severní štěrbínové střelny ze starší fáze vnějšího opevnění v severozápadní kurtině (foto J. Varhaník, 2005).

ti tomu se zdá, že D. Líbal nebral v úvahu pravděpodobnou existenci další úrovně ochozu, tentokrát skutečně vyloženého, ovšem směrem ven, jak jej zachytil na severním opevnění hradu Willenberg. Přestože se právě střední část vyobrazení s baštou nedochovala, je pravděpodobné, že koruna celé fortifikace byla řešena jednotně. Masivní horizontální trámy, zjištěné na koruně bašty, nejspíše nesly konstrukci vyššího ochozu a jeho střechy. Šírku horního ochozu dnes nelze vysledovat, je však pravděpodobné, že střecha byla takových rozměrů, že neponechávala žádnou část hradby, resp. jejího ochozu, nekrytou. Bohužel není známo, zda byly stopy trámové konstrukce zaznamenány též na kurtinách kurtin.

Horní část zdíva severního opevnění se střelnami není patrná ani na starších vyobrazeních zříceniny, na některých snímcích jsou patrné poměrně velké proluky na koruně zdíva v relativně pravidelných rozstupech, ovšem se značně rozvolněnými okraji pod vlivem povětrnosti.²⁴⁾

24) Přestože je třeba přijímat překresbu údajné podoby hradu v 2. polovině 17. století zejména v detailech s určitou rezervou, je více než pravděpodobné, že se skutečně opírala o dobovou předlohu. Podivné zejména působí bašty severního opevnění, otvírající se velikými, půlkruhově završenými otvory. Tyto nepravděpodobně vyhlížející detaily by ovšem mohly mít racionální jádro – pokud by ochoz měl oboustranně špaletované střelny, uplatňovaly by se v lici zdíva daleko výrazněji než štěrbínové, a tato okolnost pak mohla vést k jejich zkreslenému podání jako velkých oken. Ostatně také Willenberg je zachycuje způsobem, kte-

Obr. 28: Rabí, hrad, polygonální bašta od severu (foto J. Varhaník, 2005).

Zánik této konstrukce takřka beze zbytku zejména na východní části opevnění je nápadný, proto nelze vyloučit, že byla zbořena záměrně. Zprávy písemných pramenů se o tom sice nezmiňují, ale mohlo k takovému zásahu dojít až již v souvislosti se snahami o eliminaci obranyschopnosti fortifikace, nebo jen v rámci rabování hradu na stavební materiál.

Západní kurtina a bašta

Na předchozí úsek pak navazuje jihozápadním směrem vedená kurtina západní, která je se severní baštou spojena výše zmíněnou zazdívkou. Přestože je výšková úroveň koruny zdíva je jednotná, je relativní výška hradby vzhledem k utváření terénu postatně menší než na východním úseku. Na vnějším lici zdíva se při vertikální spáře, ohraničující východní konec kurtiny oproti této zazdívkě, uplatňují nad sebou tři mělké pravoúhlé kapsy nejasného určení. Na západní straně kurtina plynule přechází do západní bašty, která se projevuje jen jako poměrně mělké zaoblení přibližně čtvrteliptického půdorysu. Tato část je opatřena šikmým skarpem. Vnitřní líc bašty po zcela shodném zaoble-

rý nenasvědčuje úzkým štěrbínovým střelnám. Drobné, oboustranně špaletované střelny, provedené z lomového kamene, obsahuje úsek hradební zdi městečka na západní straně, kde k ní přiléhá židovský hřbitov. R. Pelant, *Města a městečka Západočeského kraje*, Plzeň 1988, s. 238, předpokládá, že opevnění městečka mohlo být dokončeno roku 1513, kdy pro ně pán Švihovští získali městský znak. V současné době vnější líc hradby vykazuje vážná poškození.

Obr. 29: Rabí, hrad, nároží polygonální bašty s kvádrováním, modelovaným v omítce (foto J. Varhaník, 2005).

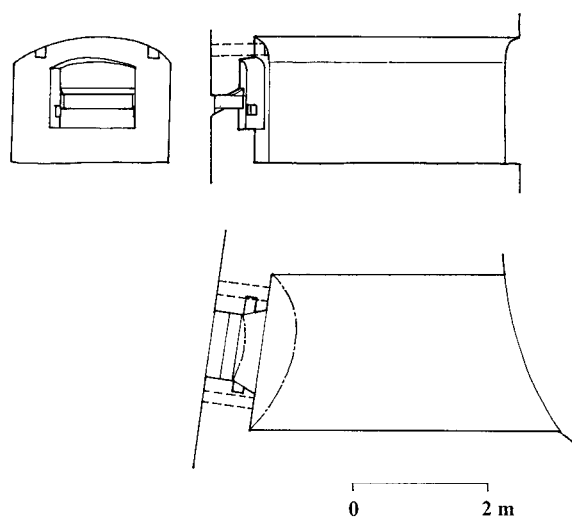
ní jako na východní straně mizí za svislou spárou, kterou tvoří šikmo přiložený úsek arkád, přiléhající ke starší a slabší zdi, uzavírající na této straně severní nádvoří.

Na koruně západní části kurtiny se až do roku 1991 dochoval nevelký úsek předprsni zdi ochozu, z dochovaných fotografií lze soudit, že však nedosahoval po parapety střílen, neboť jejich pozůstatky na nich nejsou patrné.

V místě přechodu přímé kurtiny v zaoblenou baštu vyrůstá z koruny hradby vížka obdobně jako na východní baště severního opevnění. Obě vížky představují poměrně masivní útvary s minimem vnitřního prostoru. Obzvláště pozoruhodné je jeho uspořádání právě u západní z nich. Přestože šlo jen o zcela účelové součásti celého fortifikačního systému, obsahuje vížka kamenné trojramenné schodiště. Schodiště bylo přístupné obdélným portálem, jehož ostění je vytrženo, dochoval se však segmentový cihlový odlehčovací pas. Spodní rameno schodiště stoupající k západu je osvětleno od severu nevelkým okénkem s mírně se dovnitř rozšiřujícími špaletami, vynechaným v 1,5 m silné severní zdi a krytým plochými kameny. Následuje nevelká čtvercová podesta, na níž se komunikace pravouhle lomí doprava a po dvou stupních následuje další podesta téhož půdorysu, z níž pokračovalo k východu třetí rameno s dnes již zmizelými stupni do podstřešního, vyloženého hrázděného patra, jehož vzezření s vysokou dlátkovou střechou zaznamenává Willenberg. Jak dokládá dobře dochovaná čelní

Obr. 30: Rabí, hrad, interiér severní střelecké komory v horní úrovni polygonální bašty (foto J. Varhaník, 2004).

Obr. 31: Rabí, hrad, severní komorová střílna polygonální bašty (zaměření a kresba autor, 2004).

stěna obou vížek, která navazuje zcela plynule na vnější líc hradby, byly obě vížky provedeny zároveň s touto částí fortifikace. Západní vížka má na severním průčelí dochovány pozůstatky okrově zbarvené omítky. Na části jejího jižního, dvorního průčelí se zachovaly kapsy po dřevěných nosnících, které nesly pavlač, spojující obě části hradebního ochozu, vížkou přerušeno. Z nosníku stříšky pavlače se dochovala porušená část trámků, z níž byl za spolupráce vedoucího správy hradu odebrán vzorek pro dendrochronologickou analýzu, která přes jeho poškození stanovila dobu jeho smýcení na léto roku 1509.²⁵⁾

První střelecká komora od východu v této kurtině je nově omítnuta, druhá má čelo přezděné s použitím značného množství zlomků prežů. Třetí komora má opět originální plné čelo. Její stěny byly vyzděny na okrově zbarvenou hlinitou maltou, která byla překryta vápennou omítkou. Teprve poté byl proveden záklenek, opět za použití hlinité malty. Z celé fortifikace se dochovalo v relativně intaktním stavu pouze jediné funkční palebné postavení, a to v západní baště.

25) Výsledky dendrochronologické analýzy Josefa a Tomáše Kynclových budou prezentovány v samostatné stati v rámci druhé části studie.

Obr. 32: Rabí, hrad, vnitřek polygonální bašty. Jižní střelecká komora se zříceným záklenkem (foto z fotoarchivu NPÚ ÚOP v Plzni, foto Koděra, 1995).

Prostorná segmentově zaklenutá komora, jejíž boční stěny se k sobě zužují, je na čelní straně zakončena parapetem, nad nímž se otvírá obdélná střelna s ostěním z hrubě opracovaných kamenných bloků o světlosti 16×62 cm. Za ostěním je ve stěnách dovnitř se rozšiřující špalety osazen trám pro oporu hákovnice o průřezu 10×14 cm. Poněkud bizarní vzezření dodává střelně kruhový otvor napravo nahoře od vlastní průstřelnice. Nejde ovšem o žádné neobvyklé zařízení, které by klasifikovalo toto palebné zařízení do nějaké nadstandardní kategorie, ale o důsledek poněkud mechanické činnosti při výstavbě hradby, kdy nosník lešení byl nevhodně osazen do poměrně tenkého čela střelecké komory a po jeho uvolnění vznikl uvedený kruhový otvor. Ten by samozřejmě mohl přispívat k lepšímu odvětrání spalin střelného prachu při výstřelu, ale zjevně za tím účelem nebyl pořízen.

Západní komora v baště byla zcela otevřena v souvislosti se zřízením svážnice při opravě hradu v 80. letech minulého století. Jak dokládají starší fotografie a zaměření hradu, byla předtím rovněž zaslepena.

Západní bašta tedy zdaleka nedosahuje vyvinutí veliké bašty východní, nicméně představuje pendant její odpovídající části, navazující na východní kurtinu, vymezené výše popisovanou nepravidelnou spárou a projevujícím se v jejím půdorysu mírným zvlněním.

Shodně však nejsou utvářeny pouze oba konce severního opevnění, neboť zrcadlově proti sobě jsou rozvrženy

obě kurtiny. Konečně rozmístění střeleckých komor bylo – či alespoň mělo být – původně rovněž symetrické, přičemž tuto skutečnost dobře dokládá zjištění zazděné a snad nedokončené komory uprostřed východní kurtiny.

Celková koncepce severního opevnění hradu zůstala dosavadní literaturou zcela nepochopena. Nejde totiž o skrumáž více či méně racionálním způsobem k sobě řazených bašt a kurtin, jak se z dnešního pohledu, ovlivněného ovšem znalostí mladších fortifikací, jeví většina pozdně gotických opevňovacích systémů, ale o kvalitativně odlišné, na střední osu jednotně komponované architektonické dílo. Tato osa prochází severojižním směrem prolukou, ponechanou v hradbě před výstavbou severní bašty, a k této ose jsou zcela symetricky přiložena obě „křídla“ fortifikace tak, že pomyslné přímky v prodloužení obou kurtin svírají s touto osou poněkud menší než pravý úhel, a v důsledku toho celá linie severního opevnění neprobíhá přímočaře, ale uprostřed se zcela pravidelně mírně zalamuje dovnitř. Na vně-

ších okrajích se obě křídla plynule zaoblují na neobvyklém půdoryse, který lze nejspíše charakterizovat jako čtvrteliptický. Oba tyto symetrické útvary jsou od dalšího pokračování hradby k jihu zřetelně odděleny. Přísná symetrie celého jednotně koncipovaného útvaru na půdorysu jakéhosi neúplného zploštělého trojlistu byla poněkud narušena chybným vytyčením střední bašty, která se od jeho hlavní osy znatelně odklání k východu. Tato nedůslednost sice sotva znamenala nějaké funkční znehodnocení budované fortifikace, ale ztížila vnímání severního opevnění jako jednotného díla natolik, že dosavadnímu bádání unikala osová symetrie obou křídel i na přesném zaměření hradu, které bylo v 60. letech minulého století pořízeno.

Dělicí zeď s arkádou

Poměrně komplikovaný útvar představuje zeď s arkádou, která odděluje severní nádvoří od vnitřního příkopu na západě. Směrem do severního nádvoří se otvírá dvojice slepých, půlkruhově završených arkád, jejichž neprofilované oblouky jsou provedeny na bednění. Arkáda má zjevně dvě fáze, oddělené spárou. Vnější, mladší fáze se vyznačuje nestejně vysokými sokly na čelní straně pilířů, završenými profilem z tvarovek. Její zdivo obsahuje četné zlomky prežů.

Starší fáze arkád je připojena na spáru ke zdi o tloušťce kolem 1 m, která probíhá od severozápadního nároží věže u Žižkovy brány a končí dnes prakticky neověřitelným způsobem v masivu zdiva na styku obou částí vnějšího

opevnění. E. Kamenická považovala tuto zeď v souladu s výsledky archeologických výzkumů za součást staršího ohrazení severního nádvoří, jehož vznik připouštěla již na přelomu 14. a 15. století.²⁶⁾

V severní arkádě se otvírá půlkruhově překlenutý průchod do vnitřního příkopu západní části vnějšího opevnění. Světlá šířka průchodu je omezena tupouhlým nárožím, které zde vytváří zalamující se vnitřní líc masivní západní hradby. V souladu s jejím průběhem není průchod veden obvyklým způsobem kolmo na líc dělicí zdi, ale výrazně šikmo. Z této skutečnosti lze soudit, že primárně zde probíhala tímž směrem slabší hradba, která ponechávala celý otvor volný. Další anomálie představuje utváření jižní hrany průchodu pod arkádou, které je okoseno a výklenek překrytý plochým kamenem, ponechaný na jeho protější straně, jehož účel není jasný. Zarážející je také okolnost, že průchod postrádá stopy po jakýchkoli zařízeních, které by jej umožnila uzavřít.

Dostí složitě je utvářena také zeď nad arkádami. Je poměrně vysoká a v severní části obsahuje půlkruhově završený průchod na další, západní úsek hradeb, který bylo možno obvyklým způsobem zajistit závorou, po níž zůstaly ve stěnách špalety kapsy. Po obou stranách záklenku jsou kapsy po nosnících lešení, obsahující pozůstatky silně poškozeného dubového dřeva. Z levého z nich bylo pomocí dendrochronologické analýzy zjištěno, že k jeho smýcení došlo v období podzimu 1509 až jara 1510.²⁷⁾

Jižně od průchodu se zdívo nápadně zesiluje a přes jeho vážná poškození je zřejmý víceméně plynulý sklon předstupujícího úseku, stoupajícího směrem k jihu. Jde mimo jakoukoli pochybnost o pozůstatky kamenného schodiště na ústupku zdi, jaká jsou charakteristická pro západní část vnějšího opevnění. Úroveň vnitřního líce zdi odpovídá spáře, oddělující obě fáze arkád, lze tedy usuzovat, že rozšíření arkád následovalo až po výstavbě horní části dělicí zdi se schodištěm, nebo k němu došlo současně. Prostor nad arkádami byl dostupný jednak z ochozu severního opevnění, jednak zdola podklenutým schodištěm při severním průčelí hranolové věže u Žižkovy brány, které však až na nepatrné zbytky zaniklo. Na vnější, jihozápadní straně se severně od průchodu líc zdíva zalamuje a tvoří mírně předstupující pilíř, dosahující až k nároží. Jeho horní část je hladce lícována, ve spodní je rozměrná jizva po destruovaném úseku zdíva severozápadní kurtiny.

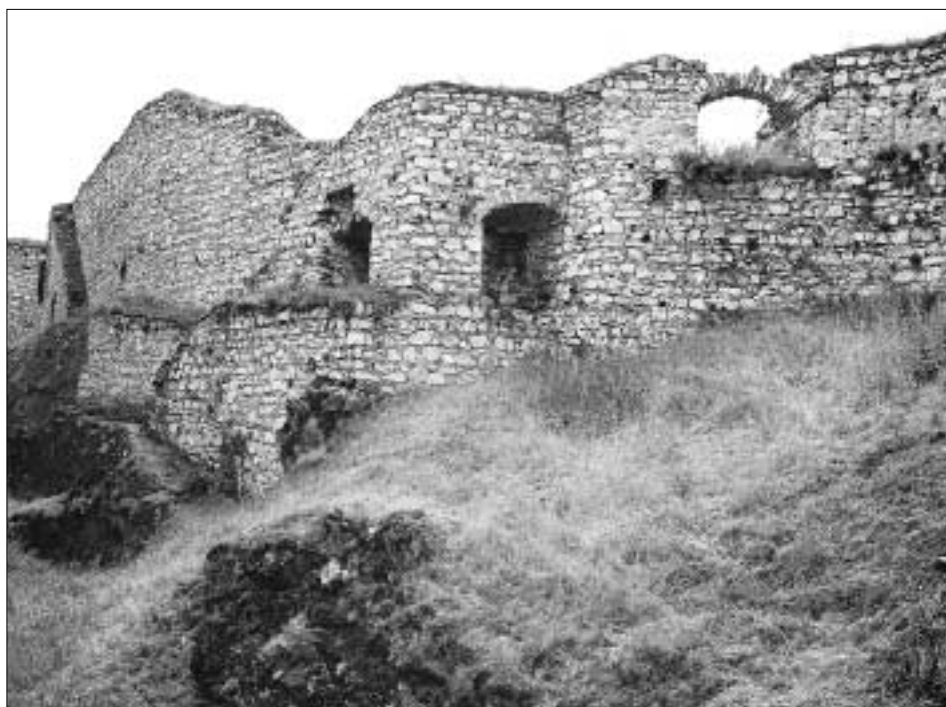
Z Willenbergova vyobrazení hradu je patrné, že popisovaná stavba byla kryta valbovou střechou vrcholící makovicí.

26) E. Kamenická, o. c. v pozn. 15, s. 313; podmíněně tak tuto konstrukci hodnotí ve svém analytickém půdorysu hradu T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 465.

27) Srov. pozn. 25.

Obr. 33: Rabí, hrad, výklenek jižní střelecké komory polygonální bašty se šterbinovým okénkem směřujícím k východu (foto J. Noll, 2004).

Obr. 34: Rabí, hrad, polygonální bašta a navazující západní kurtína od severovýchodu. Nevelký úsek záklenku jižní střelecké komory polygonální bašty byl znovu zřízen v 2. polovině 90. let minulého století (foto J. Varhaník, 2004).

Obr. 35: Rabí, hrad, kout mezi polygonální baštou se šterbinovou střílnou a západní kurtinou se zazděnou obdélnou střílnou, v popředí zdivo hranolové bašty starší fáze vnějšího opevnění (foto J. Varhaník, 2004).

ZÁPADNÍ A JIŽNÍ VNĚJŠÍ OPEVNĚNÍ

Západní a jižní úseky novostavby vnějšího opevnění se od severního do značné míry liší jak celkovou koncepcí, tak provedením detailů, nicméně lze vyznat také shodné rysy obou částí. Především však v celkové dispozici nelze vysledovat žádný pokus o obdobné komplexní řešení, jako tomu bylo u severní části, nýbrž šlo o víceméně k běžné schéma vzájemně navazujících bašt a kurtin, aniž by jejich vzájemný vztah byl závislý na geometricky koncipované kompozici. Určitou snahu o symetrii lze zaznamenat pouze u západní kurtiny, která se uprostřed mírně zalamuje dovnitř. Naproti tomu obě bašty se od sebe dosti podstatně liší jak tvarově, tak vybavením, v jižní části opevnění probíhá pouze masivní hradba a bašty tu kupodivu chybí. Průběh fortifikace zde byl ovšem výrazněji než na severu ovlivněn celkovou terénní situací a zřejmě též polohou staršího opevnění, jehož linii výstavba nové hradby sledovala. V důsledku toho úroveň koruny fortifikace není jednotná, ale postupně stoupá směrem k jihu. Jednotná není ani tloušťka zdiva jednotlivých úseků. Hradby se zde vyznačují schodišti na ústupcích zdiva. Čtyři úseky těchto schodišť se zachovaly při obou baštách, dva jižně od polygonální a po jednom po obou stranách půlválcové. Další podobné schodiště, již prakticky bez stupňů, lze vysledovat na severozápadním úseku hradby před brankou v horní části zdi, která oddělovala severní nádvoří od příkopu na západě. Rovněž napojení obou bašt na sousední kurtiny je diametrálně odlišné.

Materiálová skladba a další technologické aspekty stavebního díla se od předchozí části podstatně neliší, oproti severní části lze zaznamenat pouze ještě menší výskyt cihel, naproti tomu se – zejména v obou baštách – uplatňují tesaná ostění větších střílen. Horší je stav dochování dře-

věných prvků ve zdivu. Trámy pro oporu zbraní se ve střeleckých komorách nezůstaly žádné a jen zcela sporadicky se vyskytují kuláče samonosného lešení.

Severozápadní kurtina

Severozápadní kurtina spojuje západní baštu severního a polygonální baštu západního opevnění. Je tvořena poměrně krátkým úsekem hradby o délce necelých 18 m, jejíž vnější líc se v půdorysu dvakrát mírně zalamuje. Hradba je silná něco přes 3 m, v místě ústupku se poněkud zeslabuje a směrem k jihu její tloušťka opět plynule vzrůstá až na 3,4 m.

Na vnějším líci se uplatňují segmentové záklenky a dosti nepořádně provedená zazdívka severní z obou střeleckých komor, v úseku mezi nimi pak dvě šterbinové střílny bez tesaného ostění, vyskládané z lomového kamene, které však jsou zaslepe-

ny a na vnitřní straně jim ve stávající hradbě zjevně nikdy neodpovídala žádná komora. Jde mimo vši pochybnost o úsek starší, slabší hradby, vybudované s použitím odlišné a obzvláště pevné malty. Původní koruna zdiva se nezachovala, úsek starší hradby charakterizují kromě odlišné malty též jiné intervaly otvorů po kuláčích samonosného lešení v nejnižší úrovni oproti výše položeným vrstvám.

Ve starší hradbě byla proražena uvedená větší střelecká komora, zatímco v případě jižní byl nad dochovanou korunou snížené hradby posazen segmentový záklenek a k průrazu zde nedošlo. Zároveň byla hradba z vnitřní strany zesílena. V interiérech obou komor je v koutech dobře patrná spára mezi starší hradbou a pozdější přízdívkou. Na levé, tj. severovýchodní straně vnější líc hradby téměř v celé své výšce, s výjimkou cihlové vysprávky v nevyšší části, ve spáře kupodivu zabíhá za oblé zakončení bašty severního opevnění.

Na opačném, jižním konci, nejnižší část vnějšího líce kurtiny mizí pod masivem zdiva polygonální bašty, zbytek přiléhá k baště na spáru.

Zatímco u severní střelecké komory by bylo možné připustit, že původní zazdívka s ostěním střílny bylo později vyhlášena a vzniklý otvor opětovně zazděn,²⁸⁾ u jižní komory je zřejmé, že zde střílna vůbec osazena nebyla.

Dochovaná úroveň koruny zdiva této kurtiny výrazně převyšuje severní opevnění, což je zapříčiněno tím, že terén zde směrem k jihozápadu stoupá. Severní část kurtiny byla v horní části oslabena ústupkem, na němž spočívalo kamenné schodiště, vedoucí od branky v dělicí zdi nad arkádami na korunu kurtiny, takto oslabený úsek hradby se z větší části nedochoval. Velmi pozoruhodná je návaznost

28) D. Libal, in: L. Lancinger – D. Libal, o. c. v pozn. 3, s. 26, považoval tento zazděný otvor za výpadní branku.

Obr. 36: Rabí, hrad, ústí prostřední střelny západní kurtiny (foto J. Varhaník, 2005).

tohoto zaniklého úseku na zeď nad arkádami, s níž byla provázána. Severně od branky v této zdi je dobře patrná jizva po hradbě, zatímco horní část zdi, převyšující hradbu, je hladce lícována. Toto místo má mimořádný význam – jde o jedinou dochovanou konstrukci, která bezprostředně sousedila s ochozem západního a jižního opevnění. Bohužel žádné stopy, z nichž by bylo možné usuzovat na jeho podobu, zde nejsou patrné, v lici zdiva nic nenasvědčuje zavázání předprsní zdi, jako je tomu u obou vížek severního opevnění.

Polygonální bašta

Polygonální bašta se napojuje na obě sousední kurtiny podobným neobvyklým způsobem, jako tomu bylo u střední bašty a západní kurtiny severního opevnění. Na vnitřní straně fortifikace tak vznikly přibližně pravouhlé kouty, při jejichž vrcholu tloušťka zdiva klesá, v případě severní kurtiny dokonce jen na necelý 1 m. Tento jev nápadně kontrastuje s mohutností vlastní bašty, jejíž zdivo dosahuje tloušťky až 5,5 m. Příčiny takového řešení byly ale zřejmě zcela odlišné, než tomu bylo u severní bašty. V souladu s výsledky pozorování na sousední kurtině lze usuzovat, že primárně byla bašta napojena na starší a slabší hradbu a po jejím zesílení a nezbytném zvýšení došlo ke vzniku těchto neobvyklých koutů, které již nebyly vyplněny zdivem.

Bašta zřetelně převyšuje severozápadní kurtinu, ovšem opět zde jde zjevně o důsledek stoupajícího terénu, nikoli o produkt snahy o věžovité převyšování kurtin.

Půdorys bašty je nepravidelný, polygonálnímu průběhu vnějšího líce odpovídá v nestejném vzdálenosti oblý líc vnitřní. Bašta je založena na skalním výchozu bez skarpů při svém úpatí, pouze na severozápadní straně vystupuje úsek předzákladu. Na severní straně vnějšího líce zdiva jsou dochovány úseky omítek s plastickým, v omítkce provedeným kvádrováním při nárožích.²⁹⁾

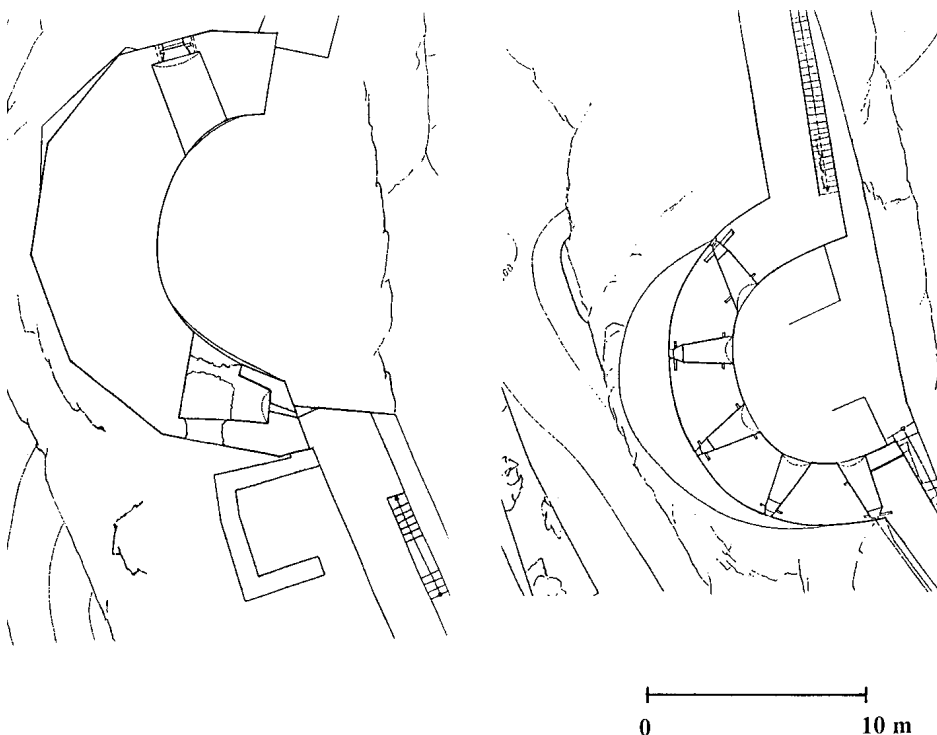
29) D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 26, považoval střelnu za dělovou, snad z toho důvodu, že pro obtížný přístup do vysoko položené střelecké komory nemohl zaznamenat kapsy po příčném trámu pro oporu ruční zbraně.

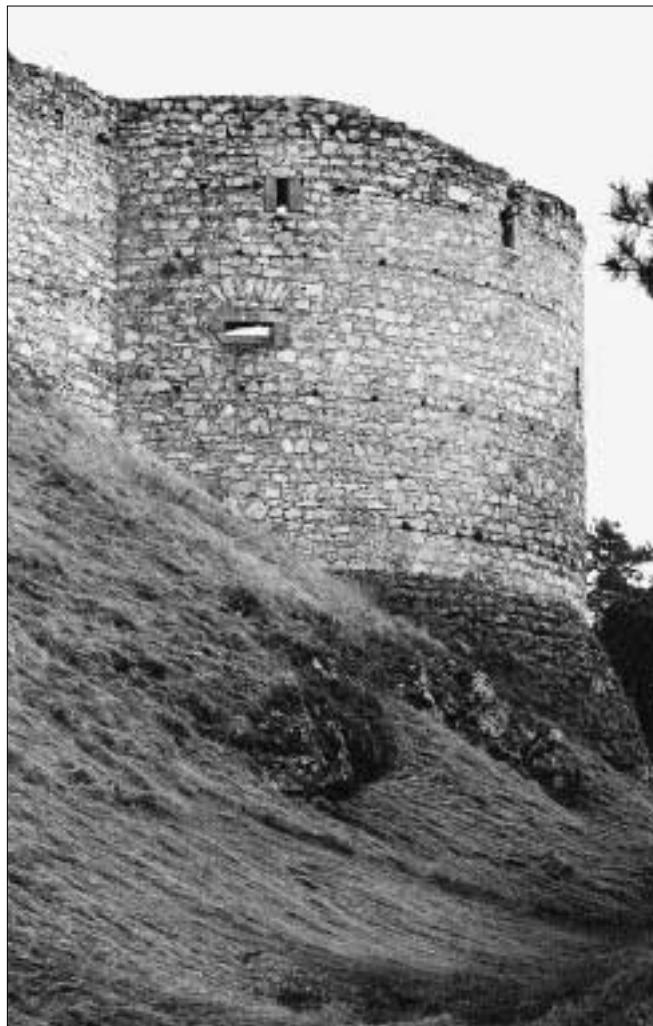
Obr. 37: Rabí, hrad, zazděná jižní střelna západní kurtiny (foto J. Varhaník, 2005).

Mohutná a vysoká bašta obsahuje pouze dvě střelecké komory ve své horní části, vysoko nad vnějším terénem. Lépe je dochována severní z nich. Ústí navenek kamenným ostěním s průstřelnicí ve tvaru nízkého a širokého obdélníka, jehož parapet je na vnější a překlad na vnitřní straně okosen. Nad úroveň překladu ostění se po stranách uplatňují dvě pravouhlé kapsy po trámech. Jak lze soudit z jejich rozměrů a polohy, nejde o obvyklé pozůstatky po samonosném lešení, ale nejspíše podpory jakési konstrukce, která přečnívala přes úroveň vnějšího líce zdiva bašty. Střelna je přístupná z prostorné segmentově zaklenuté komory, jejíž podélné stěny jsou rovnoběžné. Za kamenným ostěním střelny se v mírně se dovnitř rozšiřující špaletě uplatňují kapsy po trámu o průřezu 16–17 × 17 cm, který soužil jako opora těžké ruční palné zbraně – nejspíše tuplháku či čtyřháku.³⁰⁾ Trám proto mírně přesahoval horní úroveň parapetu, a poněkud tak zmenšoval světlost střelny. V záklenku špalety je použito několik nízkých cihel formátu 24,5 krát min. 16 × 6,5 cm, v nároží napravo a nad překladem střelny ojediněle dlaždice o tloušťce 3,5 cm.

30) D. Líbal, o. c. v pozn. 3, je kupodivu v elaborátu stavebněhistorického průzkumu vůbec nezmiňuje. Dnes je obtížné vysledovat, jakými okolnostmi mohlo být zpracování tohoto průzkumu determinováno, nicméně je zřejmé, že nedosahuje vynikající úrovně, jaká byla u jiných autorových prací samozřejmostí. Nicméně obecně se úroveň citovaného elaborátu zásadně nevymyká z běžného dobového průměru, kdy byla fortifikačním prvkům věnována relativně menší pozornost, jak je výše uvedeno v textu.

Obr. 38: Rabí, hrad, půdorys horní úrovně polygonální a půlválcové bašty západního opevnění (podle zaměření z archivu NPÚ ÚOP v Plzni, 1966, upraveno, doplněno).

Obr. 39: Rabí, hrad, půlválcová bašta od severozápadu (foto J. Varhaník, 2005).

Těsně pod klenbou komory s otisky prkének šalování se otvírají obě kapsy po trámech, viditelné zvenčí. Levá (západní) má rozměry 16×21 cm, pravá 19×24 cm. Jejich světlost je ovšem menší, neboť je klenba zčásti zakrývá. Trámy tedy nepokračovaly do interiéru komory. Právě částečné zaslepení otvorů, projevující se zejména u pravého z nich, stejně jako horizontální poloha, nenasvědčují eventualitě, že by mohlo jít o větrací kanálky pro odvádění spalin střelného prachu po výstřelu. Vzadu není komora uzavřena a otvírá se v plné šířce a výšce do vnitřního líce zdiva bašty.

Protější palebné postavení je vážně poškozeno. Segmentový záklenek hlavní části komory s vrcholnicí ve směru přibližně severojižním se postupně zřítíl a jehož část byla znovu sklenuta jako určitá náznaková rekon-

strukce při opravě v druhé polovině 90. let minulého století. Rovněž z čelní zdi komory zůstaly jen zbytky, ostění střílny je ztraceno. Lépe se dochoval neobvyklý boční prostor, kterým se komora rozšiřovala k východu. Je lehce lichoběžného půdorysu, oproti interiéru bašty je vymezen zdí, na níž spočívá levá (severní) strana segmentového záklenku. Jeho východní zeď se otvírá dovnitř mírně rozšiřujícím šterbinovým okénkem. Posláním okénka bylo zajištění pouze osvětlovat prostor výklenku, neboť jeho parapet nevykazuje stopy po osazení trámku pro oporu hákovnice, nehledě na to, že okénko hledí dovnitř hradu, a tudíž by pro efektivní obranu nemělo smysl. Interpretaci výklenku ztěžuje absence jakéhokoli dalšího vybavení. Vzhledem k tomu, že jižní komora byla poněkud kratší než severní, je možné, že byl tímto způsobem zajištěn dostatečný prostor pro vícečlennou osádku komory, sestávající kromě střelce též z jeho pomocníků, jejichž úkolem bylo opětovné nabíjení odpálených zbraní.

Ve vnitřním líci zdiva se západně od obou komor, mírně pod jejich úrovní, otvírají proti sobě rozměrné kapsy. Náleží masivnímu trámu, který probíhal napříč interiérem bašty. Další kapsy na úseku mezi oběma komorami náležely nosným trámům podlahy, které na protější straně spočívaly na uvedenému příčném trámu.

Neobvyklým způsobem navazuje na polygonální baštu též na jihu západní kurtina. Zdivo bašty se zde zeslabuje na cca 3,4 m a k němu přiléhá kurtina na délku 2 m, takže zde vzniklý kout je podstatně menší než na protější straně. Na volném úseku jsou patrné šmorce, připravené pro navázání kurtiny. Vzniklý kout je odlišně využit, neboť se zde nevysoce nad úrovní terénu otvírá nevelká, silně se zužující střelecká komora se segmentovým záklenkem. Šterbinová střílna vyzděná z lomového zdiva je opatřena trámek pro oporu hákovnice. Bizarním způsobem je řešení průběhu vnitřního líce zdiva nad touto komorou. Ten nad jejím záklen-

kem napravo (na západě) mírně ustupuje, aby nezakryl okénko bočního prostoru jižní střelecké komory polygonální bašty.

Pozoruhodná je situace vně, v koutě mezi polygonální baštou a kurtinou. Nízko nad úrovní terénu přímo v koutě ústí zmíněná štěrbinová střelna, vedle ní se uplatňuje zazděné ostění střelny v lici zdiva jižní kurtiny s tesaným překladem a jen hrubě opracovaným parapetem. Pod oběma střelnami jsou dobře patrné zbytky zdiva obdélné stavby s mírně zalomenou čelní stranou o rozměrech cca 6 krát 5 m a síle zdiva 0,9 m, dochované do výše několika desítek cm. Na severní straně se na ni pravouhle napojuje další úsek zdiva, který vzápětí mizí pod masivem mladšího opevnění. Dosavadní literatura nevěnovala existenci tohoto objektu, přestože je zachycen na půdorysech hradu, žádnou pozornost s výjimkou D. Líbala, který zde jej zaznamenal jako pravoúhlou obdélnou podezdívku z lomového kamene, aniž se jej pokusil interpretovat.³¹⁾ Jde zjevně o baštu starší fáze vnějšího opevnění, úroveň vnitřního líce kratičkého dochovaného úseku navazující kurtiny přesně odpovídá rovině ukončení polygonální bašty na vnitřní straně. Pozůstatky starší bašty jsou pozoruhodné nejen jako hmatatelný doklad existence staršího hradebního okruhu v těchto místech, ale také z toho důvodu, že zde lze dobře sledovat, jak jednotlivé etapy nově budované fortifikace postupně nahrazovaly starší opevnění. Při výstavbě velké polygonální bašty byla starší kurtina rozebrána, ale sousední pravoúhlá bašta zřejmě zůstala stát a nově budované dílo na ni organicky navázalo, byť šlo jen o krátkodobé provizorium do výstavby další etapy nové fortifikace, která ponechala zbytek starší bašty vně. Na okolnost, že právě tehdy došlo k rozebrání zdiva bašty s výjimkou dochovaných spodních partií, poukazuje situování obou sousedních střel v nové hradbě směřujících právě do jejího někdejšího interiéru. O kvalitě použité malty svědčí ponechaná část zdiva bašty, které vykazuje stále dobrou soudržnost.

Západní kurtina

Západní kurtina mezi oběma baštami se uprostřed mírně tupouhle zalamuje dovnitř. Tomuto symetrickému uspořádání odpovídá též rozmístění trojice střel, jejichž ostění zde jsou dobře dochována ve vnějším lici zdiva. Tloušťka zdiva kurtiny činí něco přes 3 m, ovšem většinou jen v její spodní části, přibližně po úrovni, která odpovídá vnějšímu terénu a v místech, kde přiléhají schodiště. Nad ústupkem činí síla hradby jen 2,2–2,3 m. Z vnitřní strany přiléhají k hradbě schodiště na ústupcích. Nejníže položené stoupá z příkopu k ochozu na ústupku, z něhož je dostupná severní

Obr. 40: Rabí, hrad, čelní strana půlválcové bašty s fragmentem ostění klíčové střelny a dvěma štěrbinovými střelnami v horní úrovni (foto J. Varhaník, 2005).

Obr. 41: Rabí, hrad, interiéru střední střelecké komory ve spodní úrovni půlválcové bašty s fragmentem ostění klíčové střelny (foto J. Varhaník, 2005).

střelecká komora kurtiny. Odsud je také dosažitelný delší úsek ochozu na ústupku hradby, která je zde přibližně uprostřed opatřena další, poměrně mělkou střeleckou komorou. Na obou koncích ochoz stoupá schodiště až na korunu hradby v blízkosti obou bašt. Třetí střelecká komora se otvírá v jižní části kurtiny pod schodištěm víceméně shodným způsobem, jako je tomu na severní části kurtiny. Všechny tři střelecké komory ústí ve vnějším lici zdiva převážně zazděnými velkými střelnami ve tvaru ležatého obdélníka, provedenými však o poznání méně pečlivě, než jak tomu bylo u dochované střelny polygonální bašty. Horizontální díly ostění postrádají okosení. Kamenicky je opracován pouze překlad severní střelny, tvořený dílem, původně asi určeným jinam. Na svém jižním konci se na vnějším lici kurtina napojuje na oblý plášť půlválcové bašty zřetelnou spárou. Koruna zdiva kurtiny v severní části, po navázání na polygonální baštu, poněkud stoupá směrem k jihu.

31) D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 26.

Obr. 43: Rabí, hrad, ostění jižní střelny ve spodní úrovni západní půlválcové bašty (foto J. Varhaník, 2005).

Půlválcová bašta

Půlválcová bašta organicky navazuje na sousedící kurtiny a koruna jejího zdiva s nimi zachovává totožnou úroveň. Na rozdíl od sousední je opatřena výrazným skarpem, který navazuje na šikmo odsekané skalní podloží. Bašta má střelecké komory ve dvou úrovních nad sebou. Spodní, mylně přičítaná dosavadní literaturou dělostřeleckým postavením, se vyznačuje trojicí prostranných komor, z nichž obě krajní se otvírají navenek širokými střelnami obdélného průřezu, opatřenými ostěním z tesaného kamene. Vnitřní hrana překladu a vnější hrana parapetu jsou pod shodným úhlem okoseny, aby byl umožněn lepší výstřel šikmo dolů. Zatímco severní střelna se svým utvářením podstatně neliší od dochované střelny v předchozí baště, boční díly ostění jižní střelny jsou okoseny, takže se v horizontální rovině střelna rozšiřuje směrem ven. Podobně vnitřní stěny za ostěním, provedené ovšem již jen z lomového zdiva, se mírně rozšiřují dovnitř. V rámci rábské fortifikace jde zjevně o první prokazatelný ohlas velkých, oboustranně, resp. pouze ven se rozšiřujících střel, charakteristických pro celou řadu renesančních opevnění.³²⁾ Zevnitř jsou zachovány kapsy po masivním trámu, který tvořil oporu pro hák těžké ruční zbraně. Obdobně jako obě boční byla uspořádána prostřední střelna v ose bašty, s tím rozdílem, že její komora se výrazněji zužovala a otvor zde neměl podobu širokého obdélníka, ale bylo zde využito tradičního klíčového schématu ovšem o dosti značné světlosti, jak dokládá pravá (severní) část do-

Obr. 42: Rabí, hrad, v pořadí druhá střelecká komora od jihu v horní úrovni půlválcové bašty (foto J. Noll, 2004).

Obr. 44: Rabí, hrad, interiér jižní střelecké komory ve spodní úrovni půlválcové bašty (foto J. Noll, 2004).

32) Srov. pozn. 24.

Obr. 45: Rabí, hrad, vnitřek půlválcové bašty se zbytky zdiva bašty a kurtin staršího opevnění. Na krátkém úseku kurtiny vpravo patrná spodní část šterbinové střílny (foto J. Varhaník, 2005).

chovaného ostění. Vnější hrany kruhové průstřelnice i nad ní se otvírajícího průhledítka byly mírně okoseny.

Pětice horních střílen je uspořádána mnohem jednodušším způsobem. Jejich komory jsou podstatně menší a výrazně se zužují směrem kupředu, kde se otvírají nepříliš pečlivě provedenými užšími svislými šterbinovými otvory, na vnitřní straně opět opatřenými kapsami po odstraněných trámčích pro oporu hákovnic. Jako stojky severní střílny byly použity tesané okosené díly, určené pravděpodobně jinam, snad jde o přeražený a upravený díl ostění určený pro větší obdélnou střílnu. Kupodivu pouze za tímto ostěním se uplatňoval masivní trám pro oporu zbraně, jak dokládají dochované kapsy, zatímco za ostatními čtyřmi zůstaly jen nevelké otvory ve stěnách střílen po běžně užívaných drobných trámčích. Tato zajištění nepodstatná, nicméně pozoruhodná anomálie je snad vysvětlitelná tak, že střílny s tesaným ostěním byly v této části opevnění zásadně spojovány s užitím těžších zbraní, a proto byly opatřovány masivnější oporou, lépe pohlcující zpětný ráz po výstřelu. Ve čtyřech komorách, s jedinou výjimkou jihozápadní, se při vnitřním ústí dochovaly ve výšce kolem 1,5 m nad úroveň kamenné podlahy dvojice proti sobě ležících kapes po dřevěných kuláčích, které přepažovaly komory. Pravděpodobně jde o stopy pomocné konstrukce, sloužící k osazení ramenátů pro zřízení segmentových záklenků komor. V jihozápadní komoře ramenát snad spočíval na přečnávajících nosnících samonosného lešení v téže výškové úrovni.³³⁾

Uvnitř bašty se dochovaly částečně zasypané pozůstatky dvakrát se v půdoryse pravouhle zalamující konstrukce zbudované z lomového zdiva, která byla D. Menclovou interpretována jako zídka podkovovitého půdorysu, jejímž posláním bylo nést trámovou podlahu patra bašty, odkud byla dostupná zmíněná pětice užších střeleckých komor. Též D. Líbal soudil, že na této podezdívce byly původně položeny trámové plošiny pro děla.³⁴⁾ Pomineme-li okolnost, že palebná postavení nebyla určena pro lafetované zbraně, úprava vnitřního líce zdiva bašty takovému řešení skutečně nasvědčuje, ale bližší ohledání nálezoové situace dokládá, že zděná konstrukce uvnitř bašty nebyla za tím účelem pořízena a situace je zde složitější. Významná je zejména okolnost, že půdorys této konstrukce nebyl podkovovitý, ale čtyřstranný, přičemž jeho západní zeď sahala až za úroveň vnitřního líce zdiva bašty a je dobře sledovatelná při vnitřním okraji střední střelecké komory. Podobné úseky vnitřních liců zdiva této stavby, sledovatelné na východní straně, se zalamují k jihu a severu a pokračují až k vnitřnímu líci zdiva bašty. Zde sice bylo zdivo sníženo, takže je patrných pouze několik vrstev, ale zejména na severní straně lze vysledovat spodní část dobře zachovaného, v líci zdi 42 cm širokého a směrem ven se oboustranně mírně zužujícího

33) V jižní komoře tuto oporu rovněž tvořil obzvláště dlouhý kuláč lešení, který procházel komorou, následně masivem zdi za její východní stěnou a vyčníval na jejím vnitřním líci jako součást lešení na této straně.

34) D. Líbal, in: L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 27.

Obr. 46: Rabí, hrad, zazděné ústí střelecké komory v jižní kurtině, otvírající se v bloku nelicovaného zdiva, předstupujícího před vnější líc hradby (foto J. Varhaník, 2005).

otvoru, který je sledovatelný do hloubky cca 60 cm, kde jeho šířka činí již jen 23 cm. Na jižní straně lze vysledovat stopy dalšího takového otvoru o šířce 46 cm, situovaného symetricky k předchozímu. Vzhledem k tomu, že šterbinové střílny vedené do stísněného prostoru mezi vnitřním lícem masivního zdiva bašty a vnitřními zdmi uvnitř jejího obvodu by neměly žádný smysl, je zřejmé, že jde opět o pozůstatek starší fortifikace. Podélné zdi bašty hranolového tvaru byly v potřebné výši ponechány jako substrukce podlahy patra, zbytek byl rozebrán na stavební materiál nového opevnění. Stejný osud potkal též přiléhající úseky kurtin, aby bylo dosaženo pohodlného přístupu k obou do boků směřujícím palebným postavením v přízemí bašty, avšak tento zásah naštěstí nebyl proveden zcela důsledně a nespodnější vrstvy staršího zdiva se zde zachovaly. Na zaměřeních hradu z 60. let minulého století jsou dobře patrné.

Jihozápadní kurtina a jižní hradba

Na půlválcovou baštu navazuje na jižní straně na spáru jen mírně konvexně vypjatá kurtina. Před úroveň vnějšího líce kurtiny mírně předstupuje v severní části nízký jedinou odstupněný předzáklad. Podobně je tomu v této partii na vnitřní straně, kde však předzáklad probíhá víceméně

rovně, zatímco vlastní hradba je v půdoryse mírně zakřivená. Zde se při půlválcové baště uplatňuje poslední schodiště na ústupku zdiva, další část hradby již kamenná schodiště postrádá. Kurtina končí nepravidelnou spárou za jedinou střeleckou komorou, kterou obsahuje. Komora je vedena nezvykle šikmo jižním směrem a v úrovni vnějšího líce zdiva je zazděna.

Navazující jižní úsek vnějšího opevnění se nápadně liší od předchozích tím, že neobsahuje žádné bašty, rovněž před ním již není vyhlouben příkop. Naproti tomu se hradba nápadně zesiluje, a v místě tupouhlého zalomení na nejjižnějším místě dosahuje tloušťky téměř 5 m, což zřejmě souvisí s mírnějším sklonem terénu na této straně kopce.

Ve spodní části vnitřního líce tohoto úseku hradby se otvírají čtyři výklenky, stejně jako ostatní kryté segmentovými záklenky.

D. Menclová usoudila, že niky v západní a jižní části popisované fortifikace náležely dělovým střílnám, jejichž tesařská ostění již nebyla osazena, a proto byly zazděny. D. Líbal považoval její názor obecně za správný s tím, že v ojedinělých případech výklenky nebyly nikdy otevřeny a neměly funkci střílen.³⁵⁾ Pak ovšem vyvstává otázka, k čemu by takové hluboké výklenky, oslabující hlavní obrannou linii, byly vůbec zřizovány. Zajisté měly sloužit jako střelecké komory, jeví se však sporné, zda absenci tesařských ostění v nich je třeba přičítat výhradně předčasnému ukončení výstavby hradby. Po zaklenutí komor byla hradba dozděna do plné výše, tedy bylo pokračováno v další výstavbě, která stále představovala impozantní objem prací. Zdá se tedy jako krajně nepravděpodobné, že by nákladná stavba hradby v tak velkém rozsahu ještě pokračovala, zatímco by střelecké komory byly ponechány z úsporných důvodů nedokončené, nehledě na to, že dodatečné vkládání ostění pod vylehčovací záklenky by představovalo z technického hlediska zbytečnou komplikaci. Zároveň s výstavbou musely být do zdiva vkládány trámy pro oporu zbraní, a není tudíž důvod k domněnce, že by nebyla osazena též tesařská ostění. Nejprve se nabízí vysvětlení, že podobně jako u jiných opuštěných hradů, které se staly zdrojem stavebního materiálu, představovaly veškeré architektonické články, včetně horizontálních dílů ostění střílen, odpovídajících svými rozměry nadpraží běžného dveřního otvoru, vyhledávanou kořist, a na některých zvenčí lépe dostupných místech mohly být tudíž vylámany a vzniklé otvory mohly být zaslepeny nepříliš pečlivě provedenými zazdívkami. Na Rabí tomu nebylo jinak, jak to dokládala vytrhaná ostění bran, v minulém století opět postupně doplňovaná v rámci oprav hradu.

K takovým zásahům tedy mohlo dojít i na některých úsecích vnějšího líce hradeb vnějšího opevnění, zejména pak tam, kde ostění střílen byla relativně snadno dostupná. Nabízí se však ještě jiné, pro situaci zaznamenanou na jižní hradbě zřejmě nejpravděpodobnější řešení tohoto problému. Východisko odpovědi na tuto obtížnou otázku totiž zjevně představuje neobvyklé vyústění první komory od západu v tomto úseku hradby. Zde totiž předstupuje před spodní část vnějšího líce zdiva ojedinělý, neobvyklý nelicovaný výstupek přibližně lichoběžníkového půdorysu. Od jeho zcela amorfního povrchu, provedeného značně nedbale z lomového zdiva, a nápadně kontrastujícího s lícem hradby, s níž je však provázán, se poněkud odlišuje spodní, víceméně svislá čelní část jeho čelní strany, vyzdělá sice rov-

35) D. Menclová, o. c. v pozn. 4; D. Líbal in: L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 26.

něž jen velmi hrubě, ale obsahující rozměrný, čtverhranný zazděný otvor, krytý masivním překladem. Dosavadní literatura, stejně jako elaborát stavebně-historického průzkumu SÚRP-MO, nebere existenci tohoto neobvyklého útvaru vůbec v úvahu, nicméně v zaměření hradu je jak v půdorysu, tak v pohledu zachycen. Jde paradoxně o zcela pohodlně přístupný prvek, snadno dosažitelný pěšinou vedoucí při úpatí hradby. Zde je již při zcela zběžném ohledání zřejmé, že nejde o nějaký mladší přístavek, ani o úsek zdiva další plánované, ale nerealizované bašty, neboť nad tímto nevysokým rizalitem vnější líc hradby probíhá spojitě bez patrných anomálií a neobsahuje spáry ani případné šmorce, které by bylo možné zde v takovém případě očekávat. Také je zřejmé, že nejde o pozůstatek další bašty staršího opevnění, přestože její případný výskyt by v těchto místech bylo možné předpokládat, neboť tomu neodpovídá ani velikost, ani přibližně lichoběžníkový půdorys objektu.

Významná je okolnost, že střelecká komora, již poloha popisovaného útvaru odpovídá, sahá až do jeho vnitřku a její délka je tak větší, než činí tloušťka hradby. Tento jev není ovšem v rábském vnějším opevnění ojedinělý. Podobně byla utvářena výše popisovaná střelecká komora v čele severní bašty, která zabíhala až do horní části jejího mohutného soklu. Nabízí se tudíž vysvětlení, že nejméně také jižní část hradby měla být opatřena předstupujícím soklem, či spíše mohutným šikmým skarpem, jako tomu bylo na některých úsecích severní části fortifikace. Z toho důvodu byla předmětná komora „protažena“ až před hradbu, a proto také nebyla věnována žádná zvláštní pozornost úpravě liců zdiva přecházející části, neboť ta měla být celá pohlcena masivem zamýšleného, ale již nerealizovaného skarpu. Na žádnou z následující trojice nik již žádné hradbu předstupující partie nenavazují. V rámci výstavby hradby byly vynechány jako jednoduché segmentově zaklenuté průchody, na něž měla navázat při stavbě skarpu čelní partie se střílnami. Protože k výstavbě skarpu ihned v návaznosti na dokončení příslušného úseku hradby nedošlo, byly provizorně zazděny. Dosavadní interpretace nálezových situací tedy nebyla v zásadě nesprávná,

Obr. 47: Rabí, hrad, pohled z obytné věže na zakončení jižního úseku vnějšího opevnění (foto J. Varhaník, 2005).

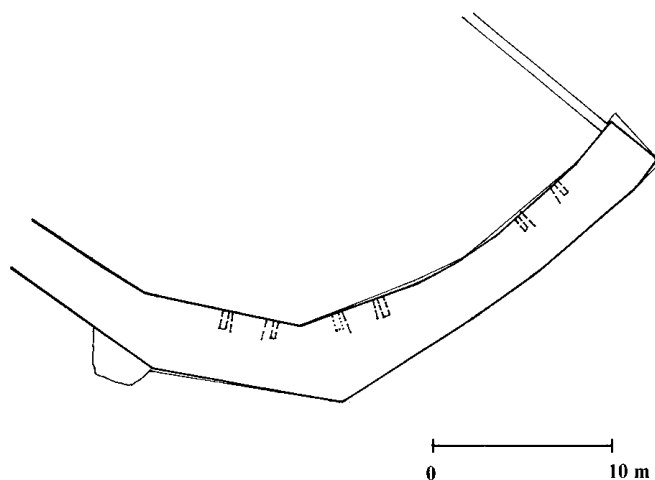

Obr. 48: Rabí, hrad, hradba jižního úseku vnějšího opevnění od jihu s patrnou zazdívkou velkého, segmentově sklenutého otvoru při úpatí (foto J. Varhaník, 2005).

chybějící ostění střílen v úrovni vnějšího líce zdiva hradby ovšem nebylo bezprostředně zapříčiněno úspornými důvody, ale jednoduše proto, že definitivní vnější líc fortifikace, který měl být tvořen skarpem, nebyl realizován.³⁶⁾

Od ostatních dvou se odlišuje následující první takto vzniklý výklenek od západu, vyznačující se podstatně většími rozměry a stejnou šířkou v celé hloubce, neboť jeho stěny se nesbíhají. Jeho ústí v úrovni vnitřního líce zdiva je vyplněno skalním výchozem do té míry, že relativní výška záklenku nad takto utvářeným terénem činí jen něco přes

³⁶⁾ Není jasné, zda lze obdobným způsobem vysvětlit obdobné jevy v severozápadní kurtině, neboť se nejví přilíší pravděpodobně, že by se na tomto úseku opevnění se mohly projevit důsledky zastavení prací.

Obr. 49: Rabí, půdorys horní úrovně hradby jižního úseku vnějšího opevnění s kapsami po nosnících ochozu a spárami po nerealizovaných střeleckých komorách. Tečkovaně vyznačena předpokládaná druhá kapsa při prostřední komoře, jejíž pozůstatky nejsou v lici zdiva patrné (podle zaměření z archivu NPÚ ÚOP v Plzni, 1966, doplněno).

1 m. Dále dovnitř pokračuje zásyp z drobného kamene, jehož mocnost není známa. Je zřejmé, že zde k odtesání skály již v souvislosti s předčasným zakončením prací již nedošlo.

Eventualitu, že mohlo jít o zamýšlenou komoru určenou pro těžší lafetované zbraň, sice nelze apriorně odmítnout, ovšem je třeba ji brát v úvahu jen s velkou rezervou, neboť žádné jiné palebné postavení tohoto druhu zatím v rábské fortifikaci identifikováno nebylo.

V horní části vnitřního lince hradby se vyskytují určité, obtížně interpretovatelné anomálie. Především jsou to dvě dvojice kapes po trámech, situované takřka v takřka shodných intervalech od páté kapsy uprostřed. Nad úrovní těchto kapes se v lici zdiva uplatňují tři dvojice svislých spar, svojí vzdáleností odpovídající hranám stěn střeleckých komor. Záklenky zde ovšem chybí. Nabízí se proto vysvětlení, že podobně jako ve východní kurtině severního opevnění byl záměr zřízení některých palebných postavení, tentokrát zamýšlených jako dvě úrovně komorových střelnic nad sebou, v průběhu výstavby opuštěn.³⁷⁾

37) Jakkoli se takové redukce původních záměrů mohou jevit při hodnocení kvality fortifikací jako sotva pochopitelné, a tedy z dnešního pohledu iracionální, nepředstavovaly ve své době zcela vzácný jev. Někdy byly součástí opevnění, zejména pak různé nezvyklé novinky, vnímány současníky pouze jako prostředek, který má účelově sloužit výhradně k zbytečnému prodražování stavby. Při budování renesančního opevnění s kasamaty hradu Hluboké nad Vltavou v 2. čtvrtině 16. století byly místo plánovaných „nadbytečných“ fortifikačních prvků zcela účelově zřizovány v baštách kuchyně, „neb jest se na těch zedních porozuměti mohlo, že oni pro jedrování svého díla a kořisti své jsou k tomu radili a mířili takové tlusté stěny zdělati“ – cit. podle A. Markuse, Příspěvky k umělecké topografii jižních Čech III, Památky archeologické XXVI, s. 133.

STRUČNÉ SHRNUÍ I. ČÁSTI

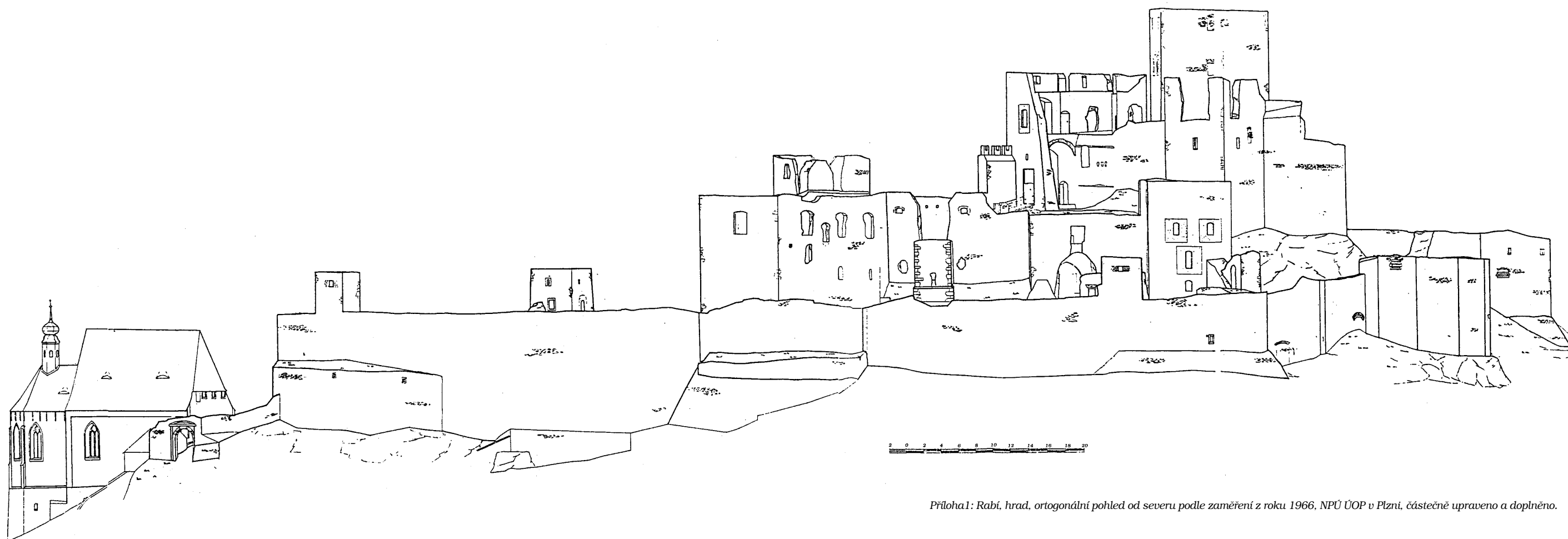
V rámci této první části analýzy vnějšího opevnění hradu Rabí byly identifikovány součásti staršího hradebního okruhu na vnější straně příkopu s dvojicí pravoúhlých, dovnitř otevřených bašt o půdorysných rozměrech cca 5 × 6 m. Opevnění bylo vybaveno nevelkými šterbinovými střilnami, které – jak lze soudit podle relativně dobře dochované spodní části střilny v kurtině, bezprostředně navazující na severní straně na jižní z obou bašt – nebyly opatřeny trámky pro oporu hákovnic. Dosavadní literatura připouštěla existenci staršího okruhu vnějšího opevnění až relativně nedávno na základě archeologických nálezů, a to pouze na severní straně,³⁸⁾ zatímco jeho předpokládaná absence na straně západní dokonce vedla až k názoru, zcela diskvalifikujícímu fortifikační hodnotu hradu v 2. polovině 15. století.³⁹⁾

Průzkum vnějšího okruhu nové, dodnes převážně dochované fortifikace, budované Půtou Švihovským z Rýzmburka a jeho syny, která nahradila předchozí, umožnil identifikaci jejího vybavení a v mezích rozsahu příspěvku v tomto periodiku předložení její dokumentace odborné veřejnosti.

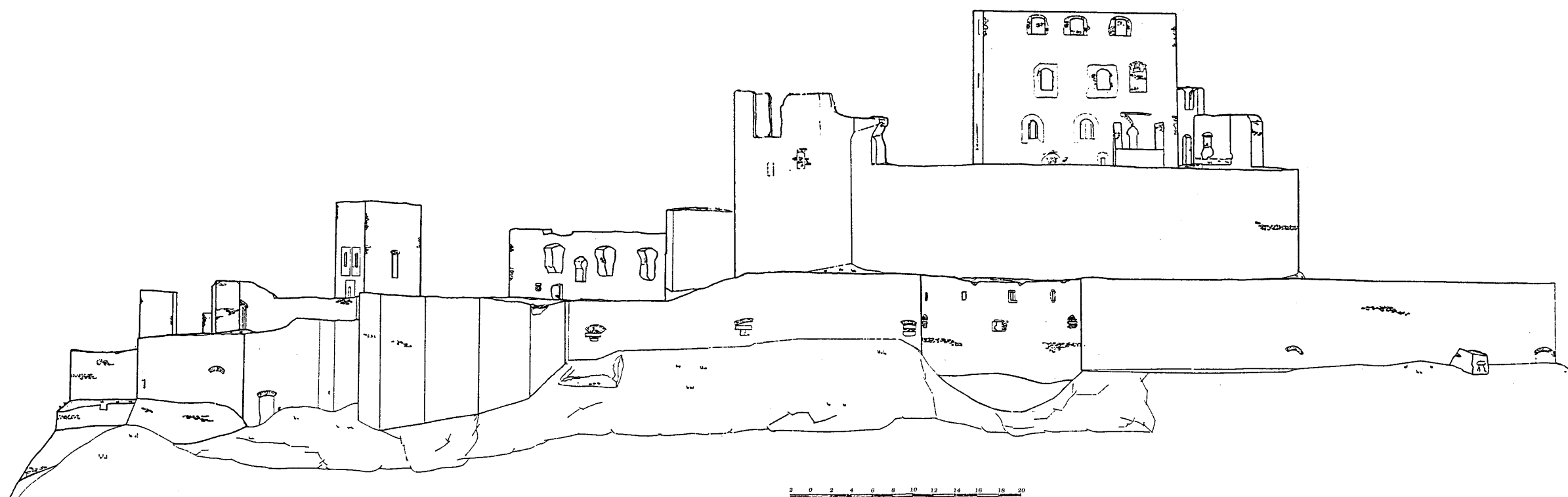
Přínosem kvalitativně odlišné povahy je vedle toho rozpoznání půdorysného schématu severní části opevnění, budované evidentně na složitějším, na střední osu komponovaném půdorysu, který jednoznačně poukazuje již k renesančním slohovým souvislostem. Dendrochronologická analýza pak umožnila, přes malý počet vzorků, které byly zatím k dispozici, absolutní datování tohoto v domácím prostředí výjimečného stavebního podniku.

38) E. Kamenická, o. c. v pozn. 15.

39) D. Líbal in: L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 3, s. 24, v této souvislosti uvedl: „Hrad 14. a 15. stol. byl kromě zmínované již hradební zdi opevněn koldokola dosud zachovaným příkopem a vysokým valem. Toto tradiční opevnění zachované v celém rozsahu nechránilo však již hradní jádro od účinku stále výrazněji se uplatňující dělostřelby a nemělo současně ani dobré možnosti uplatnit se v aktivní obraně hradu v dělostřeleckém souboji s oblehatelem. Skalnatý ostroh rábský ve starší době tak jedinečně výhodný neumožňoval totiž vůbec výraznější rozvinutí předpolí, takže hrad jako celek chránila vlastně pouze jediná hradba. Nevyvinul se tu nikdy žádný parkán. Vnitřní parkán kol velké věže v 16. stol. zcela bez významu a totéž lze říci o úzkém a slabém parkánu hradby nad dolním hradem, mezi jihovýchodním křídlem a představeným stavením s branou. Ze všech těchto důvodů v druhé polovině poklesla fortifikační hodnota hradu takřka na nulu. Jeho významný majitel Půta z Rýzmburka se však rozhodl fortifikační význam hradu plně obnovit, ba dokonce posílit.“ Autorovo příkře negativní hodnocení obranyschopnosti hradu v 2. polovině 15. století tedy nebylo na místě. Citace z elaborátu stavebněhistorického průzkumu je nicméně pozoruhodným dokladem namnoze dodnes přetrvávajících představ o dělostřelecké obraně hradů ve středověku. Jak nově rozpoznané starší opevnění Rabí s hranolovými baštami, tak dochovaná mohutná fortifikace, která jej posléze nahradila, totiž nebyla v podobě, v níž byla realizována, určena k dělostřeleckému souboji s případným oblehatelem, přičemž však ani jedna tím nepředstavovala v dobových souvislostech výjimku. Skutečnost, že naprostá většina tehdejších zděných fortifikací byla vybavena výhradně pro užití ručních palných zbraní, byla a dodnes bývá leckdy přehlížena – srov. J. Varhaník, Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi, Archaeologia historica 27, 2002, s. 125 až 138.

Příloha 1: Rabí, hrad, ortogonální pohled od severu podle zaměření z roku 1966, NPÚ ÚOP v Plzni, částečně upraveno a doplněno.

Příloha 2: Rabí, ortogonální pohled od západu (viz příloha 1).